

LUDOVIT ŠTÚR. *ŽIVOT A DIELO* (1815—1856). Sborník materiálov z konferencie Historického ústavu Slovenskej akadémie vied. Vydalo Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava 1956. Strán 520.

Storočnica smrti Ludovíta Štúra stala sa pre vedeckých pracovníkov príležitosťou zhodnotiť životné dielo tejto nanejvýš významnej osobnosti slovenského národného života polovice minulého storočia. Treba hneď objektívne priznať, že slovenskí odborníci sa na túto úlohu nepripravili tak, ako by sa bolo vyžadovalo, čo však malo niekoľko závažných príčin. Predovšetkým neslobodno zabúdať, že staršia buržoázna veda naznášala síce mnoho dát a poznatkov o živote a diele Ludovíta Štúra, no zároveň ich opriadla sieťami najspletitejších náhľadov a hodnotení od jednej krajnosti po druhú, od úplného dehonestovania až po prázdne nekritické a falošné modloslužobníctvo, a nezmohla sa, ba zdá sa, že ani nemala záujem zmôcť sa na prístupnenie všetkých Štúrových diel vo forme odborných edícií.

Toto neblahé dedičstvo starých čias prevalilo sa takmer v plnej miere aj do novej situácie po roku 1945. Veď dokonca ani u začínajúcich marxisticky orientovaných pracovníkov sa nevedel dlho vykryštalizovať zásadne kladný postoj k Štúrovi a jeho dielu. Jedni, stojac na stanovisku ustrnutého dogmatizmu, nevedeli nádstač rozohnať chmáry minulosti a odmietali Štúrovo dielo, lebo nerozlišovali škodlivý nános minulosti od pravého jadra tohto diela, iní prijímali zas Štúrovo dielo príliš liberalisticky a pokúšali sa ho využívať z pozícií buržoázneho nacionalizmu. Veď dlho sa nevedel utvoriť jednotný a vedecky správny náhľad ani len na takzvanú Štúrovu „jazykovú odluku“, jeden z centrálnych problémov Štúrovej činnosti, ktorá sa stále vykladala ako rušivý moment v nažívaní českého a slovenského národa v spoločnom štátnom útvare, čo malo aj závažný politický dosah. Nevedelo sa dlho pochopiť, že v konečnom dôsledku ide aj tu predsa o nános minulosti.

Je pochopiteľné, že za takéhoto stavu sa Štúrovo dielo odsúvalo na bočnú koľaj a dlho sa otáľalo s prípravami na vydávanie Štúrových diel a potrebných materiálov, týkajúcich sa života a diela Ludovíta Štúra. Až keď sa storočnica Štúrovej smrti neodvratne približovala a bolo nevyhnutne potrebné sformulovať aspoň v zásadných črtách vedecky zdôvodnené stanovisko k Štúrovi a jeho odkazu, urýchlene sa pristúpilo k vydávaniu Štúrovho vybraného diela a osobnej korešpondencie a zároveň sa urobili opatrenia na vydávanie Štúrových zobraňných spisov, ktoré zahrnula do svojho edičného programu Slovenská akadémia vied. Pravdaže v takom krátkom čase nebolo už možné načas splniť tieto veľké úlohy a viaceré z nich sa museli zaradiť do dlhodobého edičného plánu. No Slovenská akadémia vied musela aj bez týchto materiálov prikrčiť k naozaj odvážnemu činu: zhodnotiť z nových marxistických pozícií Štúrovu osobnosť a dielo, lebo by nebolo bývalo únosné prejsť

mlčaním také významné jubileum, ako bolo sté výročie Štúrovej smrti, pripadajúce na rok 1956. Táto úloha v rámci Slovenskej akadémie vied pripadla Historickému ústavu, ktorý si na to vybral širokú formu trojdňovej vedeckej konferencie, usku-točnenej v dňoch 5., 6. a 7. decembra 1955 v Bratislave za účasti slovenských, čes-kých a zahraničných odborníkov. Referáty a diskusné príspevky, ktoré odzneli na tejto konferencii alebo boli na ňu poslané, ale pre nedostatok času neboli predne-sené, zhrnul teraz Historický ústav SAV a vydal ich súborne v tomto obsiahlom zborníku, ktorý zredigoval pracovník Historického ústavu SAV dr. Vladimír Matula.

Materiál je v zborníku zatriedený do štyroch základných cyklov, podľa ktorých sa v podstate analyzovali a hodnotili život a dielo Ludovíta Štúra na vedeckej konferencii.

V prvom cykle sa preberá *Štúrov život a svetonáhľad*, a to podľa už obvyklých periodizačných etáp zo života Ludovíta Štúra a jeho účinkovania. Úvodný referát (Karol Goláň) načrtáva hlavné prúdy v slovenskom národnom hnutí tridsiatych rokov 19. storočia a v tomto rámci osvetľuje Štúrov triedny pôvod a sleduje život Ludovíta Štúra až do konca štúdií na univerzite v Halle. Naň nadväzuje referát o Štúrovej činnosti až do revolučných rokov 1848—1849 (Jaroslav Dubnický), pričom sa príliš tézovitým spôsobom bez dostačujúceho ilustratívneho materiálu zaoberá problematikou dosiaľ najpálčivejšieho obdobia Štúrovej činnosti, ako je za-stavenie Štúrovho pôsobenia na bratislavskej katedre, Štúrov obranný boj proti vzrastajúcemu maďarskému šovinizmu, pozdvihnutie slovenčiny na spisovný ja-zyk, vznik a rozvoj Slovenských národných novín, Slovanský sjazd v Prahe a re-volúcia z rokov 1848—1849. Ďalší referát (Andrej Mráz) správne stopuje pozitívne zložky Štúrovho diela po revolúcii a tak uzatvára beh Štúrovho života. Do tohto cyklu je zaradený ešte referát o svetonázore Ludovíta Štúra (Elena Városová), sledujúci analytickým a hodnotiacim spôsobom, opretý pritom o solidný výskum Štúrovho diela i rukopisného materiálu, ideologický vývin z hľadiska filozofického, a napokon diskusné príspevky o hodnotení slovenského národného hnutia v rokoch 1848—1849 (Juraj Špitzer) a o otázke Štúrovho študijného pobytu v Halle (ne-bohý Jozef Bánsky).

Druhý cyklus (*Boj Ludovíta Štúra za sociálny pokrok*) je venovaný Štúrovmu boju za oslobodenie slovenského roľníctva spod jarma feudalizmu (Július Mésároš), rozboru Štúrových sociálnopolitických a ekonomických názorov (Štefan Heretik) a náčrtu maďarského a slovenského národného hnutia v prvej polovici minulého storočia (Endre Kovács). Tu ide vari o najmenej preskúmané a dosiaľ obchádzané oblasti Štúrovej činnosti, a preto sa v tomto cykle mohlo priniesť pomerne naj-viac nových poznatkov. No tieto nemožno pokladať ešte za vyčerpané a tak zo-stávajú lákadlom aj pre ďalší výskum.

Tretí cyklus (*Štúrova úloha v procese formovania slovenského národa a v ná-rodnom hnutí štyridsiatych rokov 19. storočia*) má — viac ako predošlé dva — ráz v podstate analytický a zameriava sa na rozbor detailnejšie postavených problé-mov zo Štúrovho diela, hoci popri všetkej snahe o analýzu neupúšťa ani tu od hodnotenia. V tomto cykle sa skúma otázka kodifikovania spisovnej slovenčiny (Eugen Jóna), Štúrovo jazykovedné dielo so špeciálnym zameraním na *Nauku reči slovenskej* (Vincent Blanár), otázka významu Štúra pre národnú kultúru so zvlášť-nym zreteľom na literatúru (Viktor Kochol), Štúrova pedagogická činnosť v praxi a teórii (Ludovít Bakoš) a Štúrov podiel na výskume ľudovej ústnej slovesnosti (Andrej Melicherčík). Sem sú zaradené aj parciálne diskusné príspevky o Štú-rovej činnosti publicistickej (Miloš Marko), ľudovýchovnej (Štefan Pasiar), o Štú-

rovom vplyve na poéziu vlastnej školy (Milan Pišút) a závažný príspevok o pomere Štúrovho spisovného jazyka k slovenským nárečiam (Anton Habovštiak).

Štvrtý cyklus zborníka (*Boj Ludovíta Štúra za družbu národov*) tvoria príspevky neslovenských (s výnimkou redaktora zborníka) autorov. Je to na prvom mieste kolektívna štúdia zásadného významu a dosahu českých pracovníkov (Josef Kočí a Jan Novotný) o česko-slovenských vzťahoch v súvislosti s Ludovítom Štúrom, ďalej náčrt vývinu Štúrovej slovenskej myšlienky najmä so smelým, aj keď iba náznakovitým rozborom Štúrovho diela *Slovanstvo a svet budúcnosti* (Vladimír Matula), k čomu sa družia ďalšie príspevky všímajúce si vzťahy Ludovíta Štúra k jednotlivým slovanským národom a ohlasov jeho diela a činnosti u nich. Tak sa tu upozorňuje na Štúrove styky s českým národným hnutím v období Slovan-ského sjazdu (Zdenka Sojková), novým a materiálovo podloženým spôsobom sa o-svetľuje dosiaľ umele a tendenčne zastieraný vzťah Havlička k Štúrovi (nebohý už Karel Polák), prinášajú sa veľmi cenné poznatky o Štúrovi v súvislosti s obro-denskou generáciou na Morave (František Jordán) a s českým a poľským hnutím v Sliezsku (Viktor Ficek), venuje sa pozornosť Štúrovým bohatým stykom s juž-nými Slovanmi (Sergej Alexandrovič Nikitin a Endre Arató) a poukazuje na Štú-rove vzťahy k Poliakom (Józef Magnuszewski a Václav Žáček) a k Zakarpatskej Ukrajine (Michal Molnár). Vo väčšine týchto príspevkov sa nám sprístupňuje mno-ho cenných a pritom neznámych alebo menej známych materiálových dokladov k hodnoteniu Štúrovej činnosti.

V závere zborníka upozorňuje riaditeľ Historického ústavu SAV (Ludovít Holo-tík) na niektoré metodologické otázky zásadného významu a na základe referátov konferencie celkove hodnotí z pozícií marxizmu Štúra ako maloburžoázneho de-mokrata, bojovníka proti národnému a sociálnemu útlaku, ktorého dielo a činnosť „patrí v období pred vznikom organizovaného robotníckeho hnutia k najsvetlejším a najpokrokovejším stránkam slovenských dejín“.

V rámci recenzie nemožno osve hodnotiť každý príspevok, poukazovať na všetky nedostatky a chyby, prípadne polemizovať s jednotlivými závermi, a to tým viac, že ide o rozličné vedné odvetvia, k čomu sa budú iste vracaf špeciálni pracovníci pri riešení súvzťažných problémov. Pri celkovom pohľade na zborník, ako ho má-me v knižnej forme pred sebou, chceme však predsa len reagovať na niektoré zá-very zásadnej povahy, upozorniť na neriešené a nedoriešené oblasti a aspoň exem-plárne poukázať na vecné chyby, aké sa v príspevkoch objavili, čím mienime upú-tať pozornosť skúmateľov života a diela Ludovíta Štúra na potrebu kritického zva-žovania štúrovskej problematiky a triezveho overovania aj doterajších historických a vecných faktov, ktoré nám tradičný výskum nazhromaždil.

K základným nedostatkom zborníka (a tým, pravdaže, aj vedeckej konferencie) počítame okolnosť, že sa do neho nezaradil osobitný referát, ktorý by bol zhrnul a kriticky zhodnotil doterajší výskum o živote a diele Ludovíta Štúra. Je síce pravda, že v niektorých referátoch a diskusných príspevkoch sa podľa potreby na-ráža na staršiu literatúru o Štúrovi, ale práve preto, že sa to deje iba príležitost-ne, vyporiadavanie s ňou je nesystematické, pre svoju náhodnosť miestami nekri-tické a neraz príliš paušálne. Táto úloha teda stojí pred dnešnou generáciou ako nedoriešená a nazdávame sa, že to nie je úloha, ktorá by nestála za riešenie.

Zaráža tiež, že v zborníku niet príspevku, ktorý by bol aspoň faktograficky za-chytil iste nie nevýznamný úsek Štúrovej činnosti počas revolučných rokov 1848—1849. Dubnického príspevok síce hodnotí zásadne ideologicky Štúrov vzťah k revo-lúcii, ale nesleduje Štúrove konkrétne akcie a prejavy za revolúcie, v celom sbor-

niku niet zmienky o návšteve slovenskej deputácie u panovníka v Olomouci z marca 1849, o Štúrovej agitačnej činnosti po Slovensku v súvislosti s reorganizáciou Uhorska, o rokovaniach v tejto veci s vládnymi činiteľmi vo Viedni, o snáhach obnoviť činnosť spolku Tatrin atď. Tento nedostatok v zborníku prízvukujeme tým viac, že oveľa nevýznamnejšie skutočnosti zo Štúrovho života sa v zborníku opakujú vo viacerých príspevkoch, čo však konečne vyplýva zo samej povahy publikácie. No bez analýzy spomínaného obdobia so zreteľom na jednotlivé Štúrove počiny v ňom nemôže byť úplný zborník, ktoré je ešte k tomu v podtitule označený striktnejším vymedzením: Život a dielo.

Revolučné roky 1848—1849 tvoria vôbec páľčivý problém v Štúrovom živote a diele, ako to bolo vidieť aj na vedeckej konferencii a ako sa to prejavuje aj v zborníku. Neopodstatnená nervozita, vyvolaná v tejto otázke na konferencii, mohla by viesť k prílišne dogmatickému pokusu deliť vedeckých pracovníkov, zainteresovaných na riešení tohto obdobia, na pokrokových a reakčných podľa toho, k akým záverom sa pri svojom výskume dopracovali. Treba sa však dôsledne zasaďovať o to, aby sa vedeckí pracovníci podobným spôsobom nezaháňali do tábora reakcie, ale aby sa ustavične zdôrazňovala naliehavosť čo najhlbšieho a skutočne vedeckého skúmania a poznávania tohto spletitého obdobia, lebo to je najistejšia zbraň proti vedeckým bludom minulosti v tomto smere. Veď každému je jasné, že v minulosti sa práve tieto bludy zneužívali politicky, čo nachádzalo odraz konkrétne vo vybičovanom nacionalistickom šovinizme. Bez obalu treba však objektívne konštatovať, že sa tak dialo na oboch stranách: na slovenskej i maďarskej. No dnes, a to zasa na oboch stranách, snažíme sa dištancovať od tohto dedičstva a úprimne sa s ním vyporiadať. Lenže dostali by sme sa zas na neželateľné scestie, keby sme sa od páľčivosti problému vzdalovali a keby sme obchádzali neodškriepiteľné fakty, čím by sme z opačných pozícií prispievali k prikrášľovaniu dejín, nezlučiteľnému s historickou pravdou, proti čomu sa nástojčivo vystriha aj v závere samého zborníka (str. 502). A nazdávame sa, že tomuto scestiu sa aj v zborníku otvorila brána, a to práve obchádzaním alebo stilmovaním historických faktov, ktoré nám síce ešte viac komplikujú už aj tak dosť zamotanú situáciu, ale jednako zostávajú nesporne historickými faktami, s ktorými treba proste rátať. Uvedieme niektoré z nich.

Takým faktom je, že už roku 1843 sa začal z priamej Kossuthovej iniciatívy na Štúra pohon, ktorého záverom bolo Štúrovo odstránenie z bratislavskej katedry, čiže z poľa činnosti, ktorú vo všeobecnosti hodnotíme u Štúra ako vysoko pokrokovú. Je tiež pravda, že prudký rozvoj maďarského národného hnutia, reprezentovaného Kossuthom, narážal nevraživo na vyvíjajúce sa slovenské národné hnutie, a v týchto zrážkach bol Štúr priam nútený hľadať oporu v obrane slovenských národných práv na strane uhorských i rakúskych konzervatívnych skupín (akcia s Mailáthom, obstarávanie povolenia na noviny). Na sneme v rokoch 1847—1848 Kossuth uprením práv nemaďarským národom na existenciu Štúra takmer odsotil, a to práve vo chvíli, keď sa títo reprezentanti dvoch národných hnutí ocitli ideologicky najbližšie vedľa seba. A v období priameho dozrievania priprav na revolučné akcie sme svedkami toho, že skoro v tom istom čase, keď Štúr nad peštianskymi marcovými udalosťami prejavuje otvorenú radosť (v článku *Nový vek*) a keď jeho demokratický program dosahuje vrchol (mikulášske *Žiadosti slovenského národa*), podpisuje sa na pokyn predstaviteľov maďarského národného hnutia úradný zatykač na Štúra. Známe je aj to, že napr. Král, Francisci a Daxner mali voči maďarskému národnému hnutiu odchodný postoj od Štúra, sympatizovali s ním a aj

Štúra lákali na svoju stranu, no v revolučných udalostiach — aj keď to vyznieva priam ironicky — boli napokon Štúrovi vďační, že ich po vyslobodení z maďarského väzenia prijal do radov kontrarevolučných slovenských dobrovoľníkov. — Sme presvedčení, že tieto historické skutočnosti sa mali v zborníku náležite spomenúť, lebo by nám boli vedecky dokreslili pohľad na revolučné obdobie rokov 1848—1849 a boli by nám aj zrozumiteľnejšie predstavili neúspech revolúcie. Bolo to potrebné aj preto, že predsa k neúspechu uhorskej revolúcie pripomohla neporovnateľne viac napr. obmedzenosť maďarského revolučného hnutia v národnostnej otázke ako hurbanovskí dobrovoľníci.

Treba ľutovať, že zo zborníka vystal diskusný príspevok historika záhrebskej univerzity prof. Jaroslava Šidaka, prednesený na konferencii, ktorý mohol byť pre ďalší výskum v tejto oblasti veľmi podnetný najmä z metodologického hľadiska, lebo ukazoval, ako detailne treba stopovať každého významnejšieho účastníka revolúcie a sledovať rozličnosť jeho postojov tesne pred revolučnými akciami a potom v nich. Jedine takýto detailný výskum, všestranné vysvetľovanie faktov a ich objektívne hodnotenie poslúžia opravdivému vedeckému poznaniu tohto obdobia; osnúvanie záverov na fikciách nie je predsa vedecké.

Otázke pokrokovosti a nepokrokovosti, prípadne reakčnosti u Štúra sú venované v zborníku najmä príspevky slovenských autorov, čo je iste správne, veď úlohou konferencie bolo v prvom rade riešiť túto otázku. No v tejto súvislosti sa postavila aj vyostrená skratkovitá téza, ktorú bude asi ťažko prijať, že totiž v rokoch 1848—1849 „činnosť a pôsobenie L. Štúra protirečí jeho predchádzajúcemu vývinu“ (str. 117). Pri hodnotení Štúra treba však vychádzať zo skutočnosti, že Štúr svoju celú činnosť zameriaval na prebúdzanie a upevňovanie slovenského národného hnutia a pre tento cieľ využíval všetky možnosti — reálne i v posledných dôsledkoch fiktívne — ktoré sa mu naskytili. Preto nevidíme protirečenie vzhľadom na predošlé obdobie ani v Štúrovej činnosti v rokoch 1848—1849. Keď totiž Štúr nenašiel pre slovenské národné hnutie pochopenie u maďarských buržoáznych revolucionárov, nazdával sa, že ho nájde u reakčných viedenských vládnych kruhov, najmä keď sa na ne pozeral prizmou slovanských Chorvátov a Srbov. (Inak zdôvodnenie tejto orientácie v zborníku je najjasnejšie na str. 161.) — Z hľadiska pokrokovosti a reakčnosti unikol doteraz skúmateľom závažný — tak sa domnievame — moment zo Štúrovho života po revolúcii. Ako je známe, Štúr sa vtedy všemožne usiloval o obnovenie stykov s predstaviteľmi ruského reakčného panslavizmu, uchádzal sa u nich dokonca aj o hmotnú podporu pre slovenský kultúrny život, je však zarážajúce, že oni neprejavili pre Štúra ani zbla porozumenia, s výnimkou vari anonymných časopiseckých zásielok. A tak kým si napr. Sreznevskij písal s Hankom, udržiaval styky so Šafárikom, Štúrovi sa neozval ani len jediným listom. Nemala by sa v tom tušiť problematika práve z hľadiska pokrokovosti a nepokrokovosti?

Slovenskí jazykovedci sa vynasnažili v Štúrovom jubilejnom roku splatiť svoj dlh voči kodifikátorovi spisovnej slovenčiny. Spravili tak na samostatnej jazykovednej konferencii (príspevky z nej vydali v osobitnom čísle časopisu Slovenská reč) a aj v tomto zborníku slovenských historikov. V budúcnosti bude však potrebné medzi inými otázkami preskúmať dôkladnejšie vzťah Štúrovho diela k jazykovednému dielu Antona Bernoláka. Tento výskum im napr. ukáže, že viaceré Štúrove výrazy, ktoré nateraz pokladajú za prevzaté z češtiny alebo nárečí, prešli v skutočnosti do Štúrovho lexikálneho základu z Bernolákovho *Slovára* alebo prostredníctvom básnického diela Jána Hollého (pozri napr. str. 319, 320 v zborníku).

Skúmateľom Štúrovho diela sa často stáva, že si dostatočne nekontrolujú skúmané obdobie s vekom Ludovita Štúra v dotyčnom období. Vzhľadom na pomerne rozsiahle dielo, ktoré Štúr zanechal, zabúdajú občas, že tvorca tohto diela umrel v štyridsiatom roku svojho života. Zdá sa, že tomuto klamu podľahol aj autor v zborníku, ktorý sa pozastavuje nad tým (str. 164), že je „až zarážajúce“, aký malý ohlas nachádzajú v publikáciách a korešpondencii štúrovcov dôležité otázky odstránenia poddanstva, zdanenia šľachty, ciel atď. No v spomínanom období boli štúrovci mladými študentami, zaujatými „literárčením“, a sám ich vodca bol niečo vyše dvadsaťročný. Zato však tridsaťročný Štúr pertraktoval tieto otázky veľmi vážne v článkoch svojich novín!

Nemožno nechať bez povšimnutia zásadný omyl, ktorého sa dopustil autor príspevku v zborníku, keď z vývinového hľadiska vysvetľuje dosadenie protestantského kazateľa Jána Kollára do predsednickej funkcie v katolíckom Spolku milovníkov reči a literatúry slovenskej (1834) ako prejav silnejúceho slovanského uvedomovania, ktoré vraj napomáhalo prekleňovať v slovenskom kultúrnom živote konfesijné rozdiely (str. 18). V tomto období mali bernolákovci staršiu slovenskú koncepciu už za sebou a orientovali sa už reálne v smere slovenskej kmeňovitosti (tento prelom sa najvýraznejšie odrazil v Hollého diele), ktorú bolo našim posilňovať aj vzhľadom na vzrastajúce maďarské národné hnutie. Práve odklon od rojčivého slovanstva a orientácia na slovenskosť pomáhali pri tlaku rozvíjajúceho sa maďarského národného hnutia prekleňovať aj konfesijné rozdiely.

Pomerne slabá pozornosť sa venuje v zborníku výskumom prameňov Štúrovho vzdelania. V tejto súvislosti je pozoruhodné, že podkladový materiál pre publicistické články preberal Štúr aj z prednášok svojich halských profesorov, ktoré sa nám sčasti zachovali v Štúrových vlastných záznamoch. Bude treba teda skúmať, či si tak nepočínal aj pri svojich iných prácach. Preto bude potrebné bližšie si všimnúť z tohto hľadiska aspoň publikované práce Štúrových profesorov v Halle a prípadne pátrať po zachovaných prednáškach, ktoré Štúr v Halle počúval. Aj na augsburskej Allgemeine Zeitung bude našim bližšie sa prizrieť ako na prameň Štúrovho vzdelania.

Objektívne treba poukázať na to, že autori príspevkov v zborníku — až na vzácne výnimky — sa v používaní prameňov a literatúry obmedzovali zväčša iba na novšie publikované štúrovské materiály a málo siahali po rukopisných pozostalostiach a po neznámejšej literatúre. To nás vedie k tomu, aby sa urýchlene a v širokom rozsahu pokračovalo vo vydávaní rukopisných prameňov k tomuto kľúčovému úseku našich dejín.

Napokon sa treba aspoň zhruba zmieniť o chybách v zborníku, ktoré sa mohli odstrániť aj jednoduchými redakčnými zásahmi.

Tak na viacerých miestach chýbajú odvolávky pri citovaní prameňov a literatúry, čo sa mohlo opraviť a doplniť v spolupráci s príslušnými autormi. Keďže takýchto prípadov je pomerne mnoho, jednotlivito ich neuvádzame. Nie je pravda, že iba v Bratislave jestvovala katedra čs. reči a literatúry, a to dokonca ako „jediná tohto druhu v celom Uhorsku“ (str. 22), keď vieme, že takáto katedra bola napr. aj na štiavnickom gymnáziu. Zle sa vyníma vo vedeckej publikácii, keď sa chybné uvádzajú ešte aj názvy diel a keď pritom nejde o prípadné úsporné skracovanie pôvodných rozsiahlejších titulov, ako napr. len pri týchto Štúrových dielach: *Die Beschwerden und Klagen der Slaven in Ungarn* (chybne na str. 49, 96), *Nárečja Slovenskuo alebo potreba pisaňja v tomto náreči* (str. 344, 347) a *O národných písniach a pověstech plemen slovanských*, prípadne *O národných povestiach a piesňach*

plemien slovanských (str. 75, 77, 109, 237, 246). Podobne aj *Plody zboru učenců řeči českoslovanské přešporského* (str. 200, 201), *Hlas k rodákovi* (str. 180, 181) a i.

Nesprávne údaje sa vyskytujú aj o samom Štúrovi, napr.: Štúra sotva mohol hmotne podporovať na štúdiách jeho brat Karol, ktorý bol vtedy tiež iba študentom (str. 24); katedry nepozbavili Štúra roku 1844, ale už roku 1843 (str. 53); Štúr vari neprekladal Homéra, lež o ňom len prednášal (str. 199); v Hradci Králové si nezlomil ruku, ale poranil (str. 414); 20. september ako dátum zrušenia študentských spoločností nie je ničím podoprený (str. 199).

Z chybné písaných mien a názvov citujeme takéto prípady: *Széchényi* (chybné písané meno dôsledne v celom zborníku, nevynímajúc ani príspevky maďarských autorov) miesto *Széchenyi* (str. 16, 51, 136, 157, 168, 190); *Hross, Hojč* miesto zaužívaných *Hroš, Hoič* (str. 258, 259); *Liszt* (národohospodár) miesto *List* (str. 298); *Štos* (chorvátsky básnik) miesto *Štoos* (str. 436); *Lucsky, Lucskay* (ukrajinský gramatikár) miesto *Lučkaj* (str. 450, 469); *Szozát* (Wesselényiho dielo) miesto *Szózat* (str. 463, dvakrát). — Iné podrobnosti neuvádzame, pripisujúc ich poväčšine na vrub tlačových chýb, ktorých počet sa tým však hodne zvyšuje.

Konečne sa treba pozastaviť nad tým, ako je možné, že z takéhoto rozsiahleho diela vystal menný index a prípadne aj aspoň čiastočne vecný register. Indexy a registre patria k starým dobrým zvykom akademických vydání na celom svete, nuž bolo by načase, keby sa tento dobrý zvyk viac udomáčňoval aj v publikáciách Slovenskej akadémie vied.

Celkove hodnotíme tento zborník, venovaný Štúrovi, ako veľmi cenný súčasný prínos do štúrovskej literatúry, ktorému sa v základných črtách podarilo z nových hľadísk zhodnotiť život a dielo Ludovíta Štúra, čo nebola nijako ľahká úloha. Ako významný klad treba vyzdvihnúť aj to, že zborník šťastne a azda už definitívne očistil Ludovíta Štúra ako zakladateľa dnešného slovenského spisovného jazyka a Štúrov zástoj vo vzťahoch Slovákov a Čechov a vniesol jasné svetlo aj do hodnotenia revolučných rokov 1848—1849, aj keď — ako sa domnievame — v tejto poslednej otázke bude treba celkovú problematiku položiť na širší základ a pri jej riešení sa vyvarovať doterajšieho dogmatizmu, ako sme na to aspoň čiastočne poukázali aj v tejto recenzii. Poniěkteré oblasti volajú však po ďalšom, prehĺbenejšom skúmaní, fundovanom najmä rozširovaním poznatkov, vzťahujúcich sa na celú dobu, v ktorej Štúr žil a tvoril svoje dielo. No popri všetkých výhradách, ktoré sme naznačili, pokladáme vedeckú konferenciu a ňou zrodený zborník, ako aj všetko, čo sa v jubilejnom roku vykonalo v prospech poznania Štúrovho života a diela, za skutočne nevšedný pomník, akého sa Štúrovi doteraz ešte nedostalo. To zostane trvalým pamätníkom dnešných čias.

J. Ambruš

O VZÁJOMNÝCH VZŤAHOCH ČECHOV A SLOVÁKOV. Zborník materiálov z konferencie Historického ústavu SAV. Vydalo Vydavateľstvo SAV, Bratislava 1956, strán 447.

Je iste zásluhou Historického ústavu SAV a dôkazom jeho spätosti s potrebami a naliehavými otázkami súčasného obdobia života našich národov, že usporiadal v apríli minulého roku vedeckú konferenciu o vzťahoch Čechov a Slovákov od počiatku ich národných dejín až po súčasnú vývojovú etapu. Klodom tejto konferencie je skutočnosť, že sa neobmedzila len na príspevky spadajúce do oblasti

histórie, ale zároveň čerpala z iných úsekov spoločenských vied, jazykovedy, literárnej vedy, ekonómie. Tým všestrannejšie postihla obsah vzťahov našich národov v ich historickom vývoji. Je úspechom konferencie, že sa jej to do značnej miery podarilo za aktívnej spolupráce slovenských a českých vedcov. Treba tiež privítať uverejnenie jej výsledkov v podobe zborníka.

Recenzovaný zborník sa zaoberá problematikou vzájomných vzťahov Čechov a Slovákov od počiatkov našich národných dejín až po súčasnosť. Príspevky sú rozdelené podľa obsahu do piatich častí, podľa jednotlivých období vo vývine česko-slovenských vzťahov. Prvá časť zahŕňa obdobie od Veľkej Moravy do národného obrodzenia; v druhej časti sú zahrnuté príspevky, ktoré osvetľujú vzťahy Čechov a Slovákov v období zvýšeného národného útlaku (1848—1918); tretia časť zborníka je venovaná vzájomným vzťahom Čechov a Slovákov za predmníchovskej Československej republiky; v štvrtej časti sa opisujú česko-slovenské vzťahy v období fašistického útlaku a v piatej po oslobodení v ľudovodemokratickej republike.

Príspevky uverejnené v zborníku majú rozličný charakter. Mnohé sú zamerané vedecky, opierajú sa o štúdium pôvodného materiálu a prinášajú mnoho nových faktov a poznatkov. Iné sú založené na doterajších znalostiach a literatúre, snažia sa však riešenú problematiku osvetliť z marxistického hľadiska. Niektoré príspevky majú aj populárnovedný charakter a uspokojujú sa so zhrnutím známych faktov. Je prednosťou mnohých príspevkov, že sa kriticky vyrovnávajú s dovtedajšími nesprávnymi názormi, ktoré panovali v otázkach česko-slovenských vzťahov.

V prvej časti zborníka hovorí J. Böhm na základe najnovších archeologických a historických poznatkov o Veľkomoravskej ríši ako o prvom štáte Čechov a Slovákov. Böhmov príspevok vyniká nielen svojou odbornosťou, ale aj kultivovanosťou svojho podania. Príspevok P. Ratkoša k veľkomoravskej problematike má skôr diskusný charakter a prináša novú tézu o formovaní veľkomoravskej národnosti v spoločnom štátnom útvere v priebehu 9. storočia. Túto zaujímavú tézu bude, pravda, potrebné ešte preskúmať a rozpracovať. Dôležitou otázkou ohlasu husitského hnutia na Slovensku sa zaoberá v tejto časti zborníka J. Macek. Po opísaní vzniku a rozvoja husitského revolučného hnutia, ktoré je spoločnou tradíciou oboch našich národov, podáva autor na základe zhrnutia najnovších výskumov obraz jeho rozšírenia a ohlasov na Slovensku. Br. Varsík nadväzujúc na svoje staršie výskumy, skúma kultúrne vzťahy medzi Čechmi a Slovákmí v 15.—16. storočí. Určitý nedostatok jeho príspevku spočíva v tom, že nerozlišuje charakter týchto vzťahov podľa jednotlivých vrstiev, ktoré ich pestovali, a neskúma bližšie ich kvalitu. O hospodárskych stykoch, najmä v oblasti moravsko-slovenského pohraničia a spoločnom boji našich národov proti Turkom v 16.—17. storočí hovorí J. Macúrek. Jeho príspevok, bohatý na množstvo nových faktov, má skôr analytický charakter. Otázka vzájomnej obrany a boja proti Turkom zostala v ňom, žiaľ, pomerne málo osvetlená. P. Horváth píše na základe zhrnutia doterajšej literatúry o činnosti českej pobiellohorskej emigrácie na Slovensku. Zaujímavý je v prvej časti zborníka príspevok E. Paulinyho, ktorý presvedčivo s odbornou argumentáciou ukazuje na význam češtiny pre rozvoj slovenského spisovného jazyka. Nebolo by však škodilo poukázať v príspevku širšie aj na spätný vplyv slovenského jazyka na rozvoj češtiny. Problematiky vzájomných vzťahov Čechov a Slovákov v období národného obrodzenia dotýka sa niekoľko príspevkov. O česko-slovenskej spolupráci v tomto období podrobne píše J. Dolanský. Otázke veľkomoravskej tradície a jej významu v národnom obrození je venovaný príspevok J. Tibenského. Vývoja vzájomných vzťahov v období národného obrodzenia dotýka sa vo svojom príspevku aj J. No-

votný, ktorý rieši zároveň dôležitú otázku periodizácie česko-slovenských vzťahov v tomto období.

Uvedené príspevky sa dotýkajú najväznejších etáp a problémov vo vývine česko-slovenských vzťahov od počiatkov našich národných dejín až do nár. obrodenia. Napriek tomu zostali v tomto období neriešené niektoré dôležité otázky, ako je napr. otázka účasti Slovákov na kultúrnom a spoločenskom rozvoji českých krajín. V tejto súvislosti žiadalo by sa osvetliť najmä úlohu P. J. Šafárika a J. Kollára v českom národnom obrození. Podobne chýba v zborníku príspevok, ktorý by zhodnotil vzťah E. Štúra a jeho generácie k českému národu, ktorý bol jednoznačne kladný.

V druhej časti zborníka je aj celý rad zaujímavých a hodnotných príspevkov, ktoré riešia problematiku československých vzťahov v období zvýšeného národného útlaku (v rokoch 1848—1918). Príspevok A. Mráza je venovaný osvetleniu kultúrnych vzťahov Čechov a Slovákov v druhej polovici 19. storočia. Pre rozsiahlosť obdobia a šírku spracováanej problematiky podáva autor vo svojom príspevku iba základné tendencie v zložitom vývine týchto vzťahov. Na Mrázov príspevok nadväzujú drobnejšie články, ktoré rozpracovávajú jednotlivé otázky česko-slovenských vzťahov tohto obdobia podrobnejšie. J. Dvořák poukazuje na význam Boženy Němcovej pri rozvíjaní československej vzájomnosti, J. Tkadlečková si všíma slovákofilské hnutie v českých krajinách na konci 19. storočia. Otázkami slovenského školstva a jeho významom pre pestovanie československej vzájomnosti sa zaoberá Fr. Bokes. O česko-slovenskej spolupráci v dejinách robotníckeho hnutia hovorí niekoľko autorov. V počiatkoch robotníckeho hnutia na Slovensku všíma si túto spoluprácu K. Golán, na pôde Budapešti P. Hapák. Vzťahom českého a slovenského proletariátu na začiatku 20. storočia je venovaný príspevok I. Ferenc. Niektorými otázkami česko-slovenskej vzájomnosti pred prvou svetovou vojnou sa zaoberá Z. Urban. Jeho príspevok je významný svojím metodickým prístupom k riešenej problematike. Druhú časť uzaviera príspevok E. Holotíka venovaný otázke zjednotenia Čechov a Slovákov v spoločnom štáte. Autor prináša v ňom niektoré zaujímavé tézy, ako je napr. téza o relatívnej pokrokovosti myšlienky jednotného československého národa v období zvýšeného útlaku. Okrem toho sú v príspevku zhrnuté nové fakty o aktívnom príspevaní Slovákov k vytvoreniu ČSR. Obe tieto otázky bude, pravda, potrebné v budúcnosti podrobnejšie rozpracovať a zdôvodniť.

Obdobie 1848—1918 zaujíma najmä z hľadiska spoločného boja proti zvýšenému národnému útlaku v histórii česko-slovenských vzťahov veľmi dôležité miesto. Nemožno však povedať, že by táto stránka vzájomných vzťahov bola v zborníku v žiadúcej miere osvetlená.

V tretej časti zborníka najdôležitejšie miesto patrí príspevku Z. Holotíkovej, *Vzťahy Čechů a Slováků za předmnichovské republiky*. Veľmi vysoko treba hodnotiť snahu autorky o všestranné osvetlenie vzájomných faktov, a to v oblasti politickej, hospodárskej a najmä kultúrnej. Nebola to ľahká úloha, pretože išlo o komplex otázok, hodnotenie ktorých si vyžiadalo základnú orientáciu vo všetkých odboch myslenia a tvorby našich národov v dvoch desaťročiach trvania republiky.

Autorke sa podarilo diferencovať česko-slovenské vzťahy tohto obdobia podľa ich triedneho obsahu, nakoľko brzdili alebo pomáhali plniť dejinnú úlohu proletariátu — zvrhnúť moc buržoázie. Predovšetkým jasne ohraničila vzťahy českej a slovenskej buržoázie, budované na zákonoch kapitalistickej konkurencie a na spoločnom záujme potláčania revolučných síl. Pritom medzi buržoáziou rozlišovala niekoľko smerov a prúdov a vcelku konštatovala, že česká a slovenská buržoázia nebola schopná prispieť k pokrokovému obsahu česko-slovenských vzťahov.

Od vzťahov buržoázie odlišila vzťahy pracovníkov kultúrnej, umeleckej, vedeckej oblasti, ktoré prospeli obom národom a ktoré znamenajú pokrok v ich kultúrnom rozvoji. Pritom vystihla aj mnohé nuanse, zložitosti týchto vzťahov, ktoré sa vyvíjali všetky mimo hlavnej línie triedneho boja.

S najväčším dôrazom vyzdvihla vzťahy českej a slovenskej robotníckej triedy vedenej komunistickou stranou, ktorá sa riadila marxistickým učením o národnostnej otázke, a preto mala najviac predpokladov pre bratské rovnoprávne spolunažívanie dvoch príbuzných národov. Na podklade bohatých faktov z boja českej a slovenskej robotníckej triedy proti spoločnému nepriateľovi — buržoázii, dokazovala silu a kvalitu týchto vzťahov. No pokiaľ ide o národnostnú otázku samu a postoj KSC k nej, chýbalo v autorkinom príspevku zdôvodnenie československých podmienok riešenia národnostnej otázky, ktoré obsahlo požiadavku spriemyslenia Slovenska (pozri plán z roku 1937).

Príspevok autorky hodnotil celú zložitú česko-slovenských vzťahov zo základného triedneho hľadiska. Pritom je jasné, že nemohla postihnúť všetky rozpory, zdôraznila niektoré základné obrysy vývoja; v kultúrnej oblasti sa jej podarilo vystihnúť celú spleť vzájomných vzťahov. Nepodarilo sa jej to celkom v oblasti politickej a hospodárskej. Zdá sa nám, že jej predovšetkým uniklo zaradenie slovenského roľníctva do oblasti česko-slovenských vzťahov, keďže roľnícka otázka je vlastne súčasťou národnostnej otázky.

Príspevok J. Kramera *Niektoré príčiny rozporov medzi Čechmi a Slovákmi v predmníchovskej republike* je predovšetkým pozoruhodný z toho hľadiska, že osvetľuje úzku súvislosť medzi potrebou výstavby priemyslu a roľníckou otázkou — otázkou odčerpania prebytočných pracovných síl z rozdrobenej pôdy. Tým zamietla dosť zžitý názor, akoby v národnostnej otázke za prvej ČSR išlo najmä o konkurenčný boj priemyselnej buržoázie.

Posledný v poradí tejto časti je príspevok M. Kropiláka *Revolučná solidarita českého a slovenského proletariátu za triednych bojov v rokoch 1930—1933*, ktorý prináša prevažne novinový materiál o jednotnom postupe proletariátu Československa na obranu svojich triednych záujmov, čím sa utvára podľa autora úplne nová etapa vo vzťahoch Čechov a Slovákov.

V tretej časti zborníka sa prejavuje citeľný nedostatok príspevkov z českej strany, je to odraz skutočnosti, že českí historici sa iba v malej miere venujú dejinám vzájomných vzťahov tohto obdobia.

Štvrtá časť zborníka je venovaná obdobiu druhej svetovej vojny. V uverejnených príspevkoch má zásadný charakter príspevok B. Gracu. Na rozdiel od všetkých predchádzajúcich štúdií objasňuje metodologický prístup k riešeniu národnostnej otázky v epoche imperializmu a na základe štúdia Leninových prác pokladá pre proletariát otázku absolútnej dôvery za rozhodujúcu pre spolunažívanie dvoch alebo niekoľkých národov. Takýto zásadný úvod by sa bol žiadal k príspevku Z. Holotikovej, lebo proletariát stál už vtedy pred úlohou uskutočnenia socialistickej revolúcie a teda aj formulovania národnostnej otázky.

B. Graca zdôvodňuje nevyhnutnú existenciu československého štátu ako štátu dvoch bratských národov — Čechov a Slovákov podmienkami všeobecnej krízy kapitalizmu. Aj keď považujeme tento teoretický úvod autora za veľký klad príspevku, nazdávame sa, že pri odôvodňovaní nevyhnutnosti existencie československého štátu treba vziať do úvahy stáročné vzájomné styky a blízkú jazykovú príbuznosť Čechov a Slovákov.

Príspevky K. Krátkeho *Hromadný prechod slovenských vojaků k Sovětské ar-*

máde v říjnu 1943 a jeho význam a J. Doležala *Společný boj Čechů a Slováků za jednotné Československo v období SNP* obohacují doterajšie výsledky výskumu o mnohé cenné fakty, ktoré sumárne predstavujú tie najpozitívnejšie stránky vo vzájomných vzťahoch našich národov v tomto období. Zdá sa nám však, že J. Doležal by mal kritičejšie pristupovať k materiálom vysielacky Za národní osvobození, pokiaľ ide o jej hlásenia o činnosti partizánskych a sabotážnych skupín na českom území.

Poslednú časť, na príspevky najchudobnejšiu, no na intenzitu vzťahov najplodnejšiu, tvorí piata časť zborníka. Obsahuje príspevok M. Vartíkovej a P. Turčana.

M. Vartíková vo svojom príspevku hovorí o vzťahoch Čechov a Slovákov v ľudovodemokratickej ČSR do roku 1948. Postavenie Slovenského národa zabezpečila Magna charta Košického vládneho programu, ktorý položil základ pre vládu ľudu, pre jeho účasť na správe všetkých verejných a štátnych vecí v rámci jednotnej vládnej politiky na území Slovenska.

Je prednosťou príspevku, že vystihuje a presvedčivo dokladá triedne boje na Slovensku v procese prerastania národnodemokratickej revolúcie a na ich pozadí zdôvodňuje konkrétne riešenie národnostnej otázky na Slovensku, podriadenej otázke triedneho boja z hľadiska konečných cieľov proletariátu. Treba však ľutovať, že autorka ukončila príspevok rokom 1948. Tam by totiž bolo bývalo možné a potrebné objasniť centralizačný proces po roku 1948, ako sa konkrétne prejavoval v rozvíjaní česko-slovenských vzťahov. Tak by sa mohlo zdôvodniť aj rozšírenie právomoci slovenských národných orgánov, ku ktorému došlo roku 1956.

Posledným, podstatne prepracovaným príspevkom, je štúdia P. Turčana o ekonomickom vyrovnaní Slovenska s českými krajinami. Je to cenný príspevok najmä z hľadiska jeho významu pre súčasnú situáciu v oblasti ekonomických a politických vzťahov. Na základe štatistického materiálu, jeho členenia a hodnotenia vyplývajú z príspevku mnohé dôležité závery pre všestranný rozvoj výrobných síl v republike a Slovenska, pre urýchlený rozvoj zaostalých oblastí, pre rozmiestnenie socialistickej strojovej veľkovýroby po území celej republiky, pre zabezpečenie produktivity spoločenskej práce a využívanie pracovných síl Slovenska pre rozvoj surovínovej, palivovej a energetickej základne a pre vzostup poľnohospodárstva. Ekonomické zrovnoprávenie Slovenska s českými krajinami je prvoradým predpokladom upevnenia bratstva Čechov a Slovákov, pre upevnenie ľudovodemokratického Československa. Taký je zmysel nielen príspevku P. Turčana, ale aj všetkých ostatných, ktoré sa zaoberajú vzťahmi Čechov a Slovákov v posledných desaťročiach.

Záver I. Hrušovského výstižne charakterizuje hlavné obdobia a problémy vzájomných česko-slovenských vzťahov na podklade prednesených referátov a diskusií príspevkov na konferencii.

Sborník o vzájomných vzťahoch Čechov a Slovákov napriek niektorým svojim nedostatkom má veľký vedecký a politický význam a bude podnetom pre ďalšie bádanie v tomto smere. Príspevky zborníka jasne ukazujú úzku spätosť českého a slovenského národa od najstarších čias, dokumentujú spoločný boj našich národov proti národnému útlaku a kapitalizmu a ich spoločné víťazstvo a vzájomné úspechy pri budovaní socializmu. Autori zborníka sa snažia z triedneho hľadiska rozlíšiť vzťahy vládnúcich tried od vzťahov českého a slovenského ľudu. Sborník týmto spôsobom odstraňuje rôzne nevedecké názory, ktorými buržoázna literatúra zatemňovala pokrokový obsah česko-slovenských vzťahov, a aktívne prispieva k budovaniu vzájomného priateľstva a bratstva českého a slovenského národa.

A. Hučková

Už od čias národného obrodzenia neustále živým predmetom vedeckého bádania bol problém vzájomných vzťahov Čechov i Slovákov v minulosti a v spojitosti s tým prirodzene aj otázka prenikania a udomácnenia českej písomnej reči na Slovensku. Preto celé generácie českých a slovenských vedeckých pracovníkov, no najmä lingvisti a historici, obracali svoju pozornosť k písomnostiam, ktoré boli v 15. a 16. storočí v tejto reči vyhotovené na Slovensku. Dokladom uvedenej skutočnosti sú po rôznych časopisoch a edíciách roztrúsené publikácie spomenutých prameňov. Posledným domácim prejavom tohto záujmu sú *Knihy žilinská*, ako aj *Středověké listy ze Slovenska*, ktoré práve pred 20. rokmi vydal Václav Chaloupecký. Hoci bolo nesporné, že hlbšie vniknutie do vyznačených otázok a najmä doriešenie uvedenej dôležitej problematiky našej národnej minulosti si vyžaduje ďalšie edovanie sem zapadajúcich archívnych prameňov — až na niekoľko drobných publikácií listov a listín, dopĺňujúcich prácu Chaloupeckého, za celé dve desaťročia sa u nás v tomto smere neurobilo takmer nič. Preto si náležite ceníme prácu prof. Varsíka, ktorú urobil publikovaním diela *Slovenské listy a listiny z 15. a 16. storočia*.

Spomenutá publikácia prof. Varsíka je prvým dielom väčšej edície prameňov, rozvrhnutej na niekoľko zväzkov. Pokladáme však za potrebné konštatovať, že názov práve vydaného diela sa nekryje s publikovaným materiálom. Varsík sám v predhovore konštatuje, že vydáva materiál písaný v českej reči na Slovensku, resp. v Uhorsku vôbec. No v skutočnosti, ak vezmeme do úvahy iba materiál, publikovaný z archívu mesta Trnavy, takmer celá jeho štvrtina sa ani pôvodom ani rečovo nemôže pokladať za slovenskú (porov. napr. č. 1, 18, 22, 25a, 27, 33 atď.). Sú to v Čechách vyhotovené písomnosti a pretože boli zaslané na Slovensko, dnes ich prirodzene nachádzame v slovenských archívoch. Ak by sa podobný materiál mal publikovať aj v nasledujúcich zväzkoch edície, potom bude potrebné považovať o voľbe vhodnejšieho titulu, ktorý by zodpovedal charakteru edovaných prameňov. V práve vydanom zväzku prof. Varsík publikuje 281 listov a listín z 15. a 16. storočia, ktoré objavil v archívoch západoslovenských miest, totiž v Trnave, v Skalici a v Trenčíne. A tak prof. Varsík tematicky nadväzuje na už spomenutú prácu Václava Chaloupeckého, ktorý svoju edíciu stredovekých listov zo Slovenska obmedzil rokom 1490. No v edičnej metóde i technike Varsík správne zamieňa transkripčnú metódu Chaloupeckého, ktorá zotrela jazykový charakter edovaných písomností. Vcelku sa pridržiava pravidiel vypracovaných Historickým ústavom SAV na spoločnom zasadnutí slovenských historikov a filológov dňa 13. júna 1952. Tieto transkripčné pravidlá sa v mnohom líšia od transkripčných pravidiel používaných v českých krajinách, keďže tu ide o prechod medzi diplomatickým a fonetickým odpisom vydávaných prameňov. Podobnú edičnú metódu v českých krajinách už dávnejšie opustili, a to pre dobrú prepracovanosť dejín a vývinu českého jazyka. No Varsíkom volenú — resp. sledovanú edičnú metódu na Slovensku si priam vyžaduje doterajšia nie dostačujúca znalosť minulosti a vývinu slovenského jazyka. A tak Varsíkom vydaný materiál sa okrem svojej historickej ceny stáva aj dôležitým prameňom jazykovedného bádania slovenských filológov. V ostatnom sa autor pridržiava vcelku obvyklých edičných uzancií, aj keď možno konštatovať, že niektoré registry sú rečovo dosť závislé od publikova-

ných prameňov (napr. č. 71, 82, 201 atď.). Na tomto mieste vyzdvihujeme však bohatý poznámkový materiál k jednotlivým kusom edovaných písomností, ktorý svedčí nielen o heuristickej zdatnosti a vysokej historickej erudícii autora, ale veľmi často umožňuje aj správne pochopenie obsahu publikovaného textu. Žiadalo by sa však, aby sa v sadzbe textové poznámky nemiešali s vecnými poznámkami.

Zvlášť je potrebné vyzdvihnúť dôkladnosť širokého predhovoru k publikácii (str. 1—88), ktorý sa stáva jednou zo základných štúdií pre riešenie problémov spojených s otázkami počiatkov a ďalšieho vývinu udomácnovania českej reči ako písomnej reči na Slovensku. Varsík podrobne sleduje vývin vedeckého záujmu o túto problematiku, a to už od čias Juraja Ribaya i Dobrovského. Po zpráve o sem zapadajúcej edičnej činnosti Palackého, Jirečka, Lányiho, Sasinka, ako aj iných slovenských a českých vzdelancov prechádza k hodnoteniu starších náhľadov na počiatky používania písomnej češtiny na Slovensku (Czambel, Vlček, Botto, Škultéty atď.). Po novom zväžení živej polemiky o funkcii češtiny na Slovensku, ktorá sa rozvíjala po vydaní stredovekých listov Václava Chaloupeckého, na základe bohatej znalosti pramenného materiálu zamieťa aj najnovší náhľad maďarského lingvistu Št. Kniezsu, ktorý nepozná iniciatívu Slovákov pri udomácnovaní písomnej češtiny na Slovensku a tunajší výskyt ňou vyhotovených písomností pokladá iba za import českých pisárov. Rozborom prameňov, neraz doplnených aj jeho edíciou, Varsík opatrne razí cestu téze, že počiatky používania českej písomnej reči na Slovensku (najmä pod vplyvom pražskej univerzity) sú staršieho dáta, ako je príchod husitských a jiskrovských vojsk na Slovensko (napr. str. 17—18, 23). No jeho ďalšie výklady (str. 24n) a najmä záver (str. 27) pôsobia dojmom, že Varsík počiatky nielen praktického používania, ale aj prenikania českej písomnej reči na Slovensko už konkrétne kladie zhruba na počiatok 15. storočia, resp. do jeho druhého a tretieho desaťročia. Je to dôsledok skutočnosti, že autor skúmanie našej problematiky obmedzil výlučne na produkty kancelárií, teda na listiny a im príbuzné písomnosti. V tejto súvislosti je však potrebné konštatovať, že Varsík pozná fakt, že už od prvej štvrtiny 14. storočia mnohí písmo znalí učení Iudia z českých krajín prichádzali do Uhorska, kde dosahovali rôzne cirkevné i svetské hodnosti (str. 21). Škoda, že autor našu problematiku širšie neskúmal aj v tejto oblasti. Je totiž isté, že spomenutí jedinci prinášali so sebou aj svoje knihy, z ktorých aspoň niektoré (alebo časti týchto kníh) boli napísané v českom jazyku. Tak si vieme vysvetliť výskyt mnohých pamiatok českého jazyka zo 14. storočia v Uhorsku. Niektoré z nich obsahujú aj slovakizmy, a preto možno o nich azda predpokladať, že vznikli na dnešnom území Slovenska, resp. že prešli slovenským jazykovým prostredím. Platí to napr. o mariánskej piesni z roku 1380, objavenej v Bratislave (Ján Stanislav, *Dejiny slovenského jazyka I*, Bratislava 1956, 42), ku ktorej sa Varsík stavia opatrne a skepticky. Rukopis hodnotí iba paušálne v tom zmysle, že aj keby pieseň bola zapísaná na území Slovenska roku 1380, bol by to iba ďalší doklad pre jeho tézu, že počiatky používania písomnej češtiny na našom území siahajú pred príchod husitských a jiskrovských vojsk na Slovensko (str. 49). Naproti tomu J. Stanislav pri jazykovom hodnotení týchto pamiatok prichádza k presvedčeniu, že už dnes môžeme prijať tézu, podľa ktorej sa české texty na Slovensku používali už v prvej polovici 14. storočia (Stanislav, tamže, 40). Pravdou je, že definitívne riešenie týchto otázok si ešte vyžiada mnoho usilovnej bádateľskej práce a starostlivého jazykového štúdia. Možno však vysloviť náhľad, že prof. Varsík preskúmaním nielen kancelárskej (listiny, listy atď.), ale aj literárnej oblasti k problému počiatkov prenikania českej písomnej reči na Slovensko mohol priniesť

plnšie a konkrétnejšie závery, ktoré by sa azda priblížili k spomenutým náhľadom prof. Stanislava.

Pokladáme za potrebné vyzdvihnúť skutočnosť, že prof. Varsik načrtáva aj novú periodizáciu počiatkov a neskoršieho vývinu prenikania českej písomnej reči na Slovensko. Danú problematiku autor sleduje v kancelárskych oblasti a konštatuje, že čeština sa spočiatku dostávala na Slovensko prirodzeným šírením sa na východ už pred príchodom husitských vojsk, a to najprv do k Morave priľahlých západoslovenských oblastí, pričom má značné zásluhy aj pražská univerzita. Nová perióda v tomto vývine nastáva v štyridsiatych rokoch 15. storočia a končí zhruba smrťou kráľa Mateja (roku 1490). Po príchode Jána Jiskru a jeho žoldnierov na Slovensko (roku 1440) sa práve spomenutá situácia zmenila v tom, že české písomnosti povahy listovej a listinnej sa šíria aj v stredných a východných oblastiach Slovenska. Stalo sa tak zásluhou Jiskru, jeho žoldnierov i bratříkov a vzrastajúcich hospodárskych i kultúrnych stykov medzi Slovenskom a českými krajinami, ktoré sa úspešne rozvíjali za Ladislava Pohrobka a kráľa Mateja. No značný vplyv tu vykonali aj na pražskej univerzite odchovaní študenti zo Slovenska, zaujatie Moravy kráľom Matejom (roku 1468), ako aj vzájomná fluktuácia obyvateľstva medzi Slovenskom a českými krajinami, najmä Moravou. Posledná Varsikom skúmaná etapa vývinu našej problematiky je obdobie po roku 1490. V zosilovaní čulých hospodárskych (najmä obchodných) a kultúrnych stykov uhorsko-českých vidí Varsik príčiny upevňovania českej písomnej reči na Slovensku v tomto čase. Autor podrobne zisťuje a podáva mozaikovitý obraz o tom, v ktorých oblastiach Slovenska, v ktorých mestách a spoločenských vrstvách sa používa písomná čeština. Prirodzene, obširnejšie sa zaoberá Trnavou a okolitými mestečkami, odkiaľ publikuje najviac materiálu. Náležitú pozornosť venuje aj dôležitej otázke, akú úlohu zohralo šírenie reformácie v upevňovaní češtiny ako písomného jazyka na Slovensku, a to už nie iba na poli kancelárskom (str. 65), ale aj v oblasti literárnej (str. 67). Napokon prichádza k správne mu záveru, že prenikanie a udomácnenie češtiny na Slovensku bolo výsledkom intenzívnych vzťahov česko-slovenských v 15. a 16. storočí, v ktorých mala dôležitý zástoj pražská univerzita, husiti, jiskrovci, ako aj hospodárske, politické i kultúrne styky za kráľa Mateja i Jagelovcov a v nemalej miere aj reformácia.

Poslednú stať svojej práce o funkcii češtiny na Slovensku Varsik polemicky zameriava proti náhľadom už spomenutého maďarského filológa Št. Kniezsu, ktorý vyslovil tézu, že česká písomnosť na Slovensku je importom českých pisárov a že táto písomnosť sa u nás šírila bez iniciatívy Slovákov. Štúdiom súčasných prameňov Varsik prichádza k správne mu záveru, že tzv. hodnoverné miesta neboli v Uhorsku prekážkou, aby sa tu písomné potreby obyvateľstva obstarávali okrem latinčiny aj v reči uhorských národností. Ďalej na rozборе pomerov 15. storočia v Ziline autor presvedčivo dokázal, že najmä v slovenských mestách v 15. storočí bol dostatok domácich študovaných ľudí, ktorých iniciatívou tu staršie inorečové zápisy vcelku miznú a udomácnuje i rozvíja sa čeština ako písomný jazyk. Konečne čo sa týka funkcie písomnej češtiny na Slovensku, Varsik prichádza k záveru, že tento jazyk bol v skutočnosti písomným jazykom celej slovenskej národnosti a ako taký spájal všetkých Slovákov, hoci by bolo azda presnejšie konštatovanie, že v tomto čase (v 15. stor.) bola čeština kancelárskym jazykom iba určitých písma znalých vrstiev slovenského etnika. Napokon ešte dodávame, že pre definitívne doriešenie problematiky prenikania a udomácnovania písomnej češtiny na Slovensku by mal veľký význam aj výskum archívov v Čechách a naj-

mä na Morave (prípadne aj v Poľsku), kam odchádzali listy a listiny koncipované i písané na Slovensku.

Inak s metodologickým postupom i závermi prof. Varsika možno vcelku súhlasiť. Záverom je však potrebné vyzdvihnúť skutočnosť, že úvodná štúdia práce prof. Varsika nerieši iba spomenuté problémy prenikania a udomácnovania písomnej češtiny na Slovensku, ale je aj dôležitým prínosom k otázke hospodárskych a kultúrnych stykov Čechov i Slovákov v minulosti. Túto základnú otázku našej národnej minulosti veľmi široko osvetľujú aj pramene, ktoré prof. Varsik vydal v I. zväzku svojej publikácie.

Alex. Huščava

TODOR PAVLOV, *ZA MARKSICĚSKA ISTORIJA BALGARIJA*, Sofija, Balgarska akademija na naukite 1954, strán 480.

Kniha, o ktorej referujeme, je v skutočnosti zborník obsahujúci viac ako dvadsať statí, referátov, príspevkov k diskusiám, recenzií a úvah rozličného rozsahu o témach, knihách, historických osobnostiach a udalostiach, ktoré sa niekedy dotýkajú problémov bulharských dejín dokonca len okrajove. Väčšina z nich bola napísaná po oslobodení, teda od čias, keď T. Pavlov, najmä ako predseda Bulharskej akadémie vied, hrá dôležitú úlohu v rozvoji bulharskej vedy.¹

Tak staršie, ako aj novšie práce T. Pavlova, uverejnené v tomto zborníku, vynikajú ostrou kritikou a úprimnou snahou poukázať priamo a bez okolkov na nedostatky a prekážky v rozvoji bulharskej vedy.

Jedna z týchto statí je kritickým hodnotením pochybenej, schematickej knihy Ž. Natana *Hospodárske dejiny Bulharska*, ktorá vyšla v dvoch menších zväzkoch roku 1938 a 1939.

Akademik T. Pavlov celkom správne píše, že v zmienenom diele Ž. Natana v skutočnosti nenapísal dejiny bulharských krajín po stránke ich hospodárskeho rozvoja, ale iba akýsi všeobecný teoretický výklad o hospodársko-spoločenských procesoch vôbec, v ktorom je pôvodné len obmedzené množstvo príkladov z bulharských dejín (str. 372). Autor správne zdôrazňuje, že z knihy Ž. Natana o hospodárskych dejinách Bulharska by sa mohlo usúdiť, že mu nebola celkom jasná otázka, že hospodárske zákony, kategórie a formy neexistujú nezávisle od svojich nositeľov, ktorí vyrábajú a vymieňajú si vzájomne svoje výrobky a v dôsledku toho prichádzajú nielen do vzájomného styku, ale nevyhnutne aj do vzájomných rozporov, bojov, spojenectva atď.

Veľmi verne a výstižne charakterizuje T. Pavlov situáciu, keď píše, že Ž. Natan vo svojich dvojzväzkových hospodárskych dejinách Bulharska v skutočnosti „podal ... všeobecno-teoretický „obraz“ veľkých hospodárskych faktov, zákonov a foriem a už tým sa vzdialil od skutočne dialektickomaterialistickej metodológie štúdia dejín hospodárskeho vývoja Bulharska“ (str. 12).² Sotva však možno súhlasiť s autorom kritiky, pokiaľ ide o príčiny slabosti prác Ž. Natana z oblasti hospodárskych dejín Bulharska, tak starých, ako aj nových. Veď azda nie je ťažké vidieť, že nestačí hľadať príčiny nedostatkov tak u Ž. Natana, ako vlastne u všetkých bulhar-

¹ Jeho obsiahla kniha *Teória odrazu* vyšla po slovensky vo Vydavateľstve SAV roku 1952.

² K rovnakej téme patrí aj stať *O hospodárskych dejinách, teórii a niektorých iných veciach* (str. 26—43).

ských historikov iba v tom, že vraj majú malý záujem na otázkach dialekticko-materialistickej filozofie a že sa nechávajú unášať hrubým empirizmom. Správne by sme mohli povedať, že nedostatkom všetkých je vlastne presila všeobecných úvah a neustále opakovanie obmedzeného počtu faktov. Niečo iného je, keď T. Pavlov hľadá príčinu slabosti vedeckých prác z odboru histórie u Ž. Natana, ako aj u ostatných v honbe po citátoch a po reprodukovani názorov klasikov a vodcov, za ktorých pomoci každý dokazuje niečo iného. Ak si uvedomíme, že Štátny archív v Bulharsku bol založený až teraz, že doteraz neexistuje nijaká zbierka prameňov týkajúcich sa dejín Bulharska ani nových ani starých, treba uznať, že sklon k plánnému opakovaniu rovnakých faktov a ich využívaníu pre rozličné závery je jednoducho nevyhnutný a že na jeho odstránenie treba predovšetkým obohatiť fakty a vedomosti historikov.³

Ďalší rad statí v zborníku sa týka jednotlivých vynikajúcich osobností bulharských dejín alebo dôležitých období, najmä Obrodzenia a Oslobodenia. Sú to štúdie o mníchovi Pajsiovi,⁴ o veľkých bulharských revolucionároch Vasilovi Levskom a Christovi Botevovi, o revolučnom básnikvi Nikolovi Vapcarovovi, o zakladateľovi bulharského socializmu D. Blagoevovi a o jeho slávnom žiakovi J. Dimitrovovi.

Ďalej sú tu referáty o najvýznamnejších udalostiach nových bulharských dejín, o Aprílovom povstaní roku 1876, o oslobodení z tureckého jarma bratskou ruskou armádou a o prevrate z 9. septembra 1944, keď Červená armáda priniesla bulharskému národu oslobodenie spod jarma fašizmu a buržoázie.

V jednej z najobsiahlejších štúdií *Proti idealistickej reakčnej sociológii bulharských stúpcov Rehmkeho* (str. 209—250) autor kritizuje názory bulharského buržoázneho profesora filozofie Dimitra Michalčeva a dotýka sa všeobecne aj otázok histórie. D. Michalčev sa usiloval vo svojej tzv. koncepcii používať materialistickú terminológiu, ale v skutočnosti ostával verný nemeckej idealistickej filozofii vo formuláciách J. Rehmkeho. Tento nedostatok v koncepcii D. Michalčeva videl a rozhodne kritizoval už D. Blagoev. Teda v skutočnosti ide o to, že aj po oslobodení sa D. Michalčev usiloval osvetľovať niektoré nové javy našej doby v hospodársko-spoločenskom vývoji balkánskych krajín a najmä Bulharska z hľadiska svojho „objektivismu“. Tu ukazuje T. Pavlov veľmi správne, že tzv. objektivismus a nadtriednosť buržoáznych učencov sú v skutočnosti iba prostriedky na zahalenie triedneho buržoázneho charakteru ich názorov.

Týmto nesporne dôležitým otázkam zásadného rozdielu medzi buržoáznymi a marxistickými historikmi, vlastne filozofmi sa T. Pavlov vracia aj v statiach a referátoch týkajúcich sa priamo historických otázok, a preto sa tu pochopiteľne veľa opakuje. To isté možno povedať aj o statiach, ktoré sú jadrom zborníka, ako napr. *Stav a úlohy našej archeologickej vedy a muzejníctva* (str. 59—70) alebo *Dejiny jazyka v súvislosti s dejinami národa* (str. 176—208) a o štúdií, ktorá dala názov celej knihe, *O marxistické dejiny Bulharska* (str. 315—361) a konečne aj o poslednej a najrozsiahlejšej stati *Niektoré závery všeobecnejšieho rázu a významu* (str. 362—468). Zmienime sa o ich obsahu, aspoň pokiaľ sa týka otázok najstarších dejín bulharského štátu, národa a kultúry. Všetky tieto state sú zamerané ostro kritič-

³ Do češtiny bola preložená skrátená ruská redakcia knihy Ž. Natana, *Bulharské obrodzenie*, Praha 1950, strán 324.

⁴ Autor prvých bulharských dejín veľmi skromného rozsahu a nedokonalého spracovania napísaných roku 1762 a rozširovaných skoro celé storočie iba v rukopisoch.

ky a keby sa požiadavky, ktoré tu autor kladie, splnili, nevedeli by sme si nič lepšieho želať pre rozvoj bulharskej vedy.

V prvej stati, ktorá bola prednesená ako úvod k archeologickej diskusii v rámci Archeologického ústavu Bulharskej akadémie vied v máji 1950,⁵ konštatuje Pavlov právom, že stav archeologickej a teda aj historickej vedy v Bulharsku je veľmi ďaleko od toho, aby sme ho mohli nazvať uspokojivým. T. Pavlov vecne pripomína, že „ani do dnešného dňa sme nepodrobili zdrvujúcej kritike diela našich B. Filovov a G. Fehérov. Nekritizovali sme ešte zásadne, prísne objektívne a súčasne z duše stranícky zjavné zvyšky Filovových a Fehérových názorov dokonca v niektorých nových prácach našich historikov a archeológov“ (str. 167). Kto by nesúhlasil s autorovým rozhorčením proti situácii, na ktorú poukazuje v nasledujúcom odstavci: „Nie je azda faktom, že mnohí naši historici sa aj teraz radšej odvolávajú na texty starých kronikárov a spisovateľov, hoci arabských a byzantských, aj keď je v ich dielach veľa vecí, ktoré podávali tendenčne a prekrútené v súhlase s vtedajšími politickými a ideologickými záujmami vládnúcich tried?“ (str. 68). A pritom, ako poznamenáva autor na inom mieste, dobré predsavzatia z historicko-archeologických diskusií z rokov 1947 a 1948 ostávali v skutočnosti v podstate na papieri. Žiadna z doterajších opôr nesprávnych nacionalistických teórií B. Filova a G. Fehéra sa neodstránili pomocou nových archeologických vykopávkov. Kľúčové otázky sa stávajú pri vypracovaní plánov a ich plnení vedľajšími.⁶

Z úvodného referátu akademika T. Pavlova na jazykovednej diskusii v decembri 1952 treba plne súhlasiť s jeho výčitkou a požiadavkou, formulovanými vo vetách: „Je fakt, že už bolo povedané, že otázka o vzťahoch medzi Slovanmi, Prabulharmi a Trákmi u nás, tak pred vznikom bulharského národa ako *bulharského slovanského národa*, ako aj potom, naši lingvisti nevenovali a nevenujú dostatočnú pozornosť, hoci práve v tomto bode by mohli byť zvlášť užitoční našej histórii, archeológii a etnografii...“ (str. 203). Myslím, že jadro veci je inde. Nechť bulharských filológov k skutočne významným otázkam súvisiacim s dejinami nielen jazyka, ale aj národa samého plynie nielen z okolnosti, že podobné štúdie sú veľmi zložitá a náročná, ale aj z okolnosti, že v Bulharsku sa hlboko kompromitovali. Každému odborníkovi boli napríklad známe veľmi cenné štúdie akademika St. Mladenova o zvyškoch jazyka Prabulharov v dnešnom bulharskom jazyku, v ktorých dokázal bezvýznamnosť turánskeho živlu v bulharskom jazyku iba preto, že sa z jazyka Prabulharov zachovalo iba asi 13 slov, z ktorých štyri sú celkom

⁵ Všetky referáty a diskusné príspevky z tejto diskusie boli uverejnené v osobitnom zväzku *Prvé vedecké zasadania Archeologického ústavu, máj 1950*, Sofia 1950, strán 602.

⁶ Vo svojom záverečnom slove k archeologickej diskusii akademik T. Pavlov o činnosti Archeologického ústavu okrem iného povedal: „Pokiaľ sa týka sebakritiky akademika Mijateva, zodpovedného vedúceho Archeologického ústavu, podľa všeobecného presvedčenia všetkých účastníkov diskusie a aj podľa jeho vlastného priznania pred krátkym časom, možno ju kvalifikovať ako neuspokojivú. Súdruh Mijatev neurobil potrebnú sebakritiku ani pokiaľ sa týka vlastných vedeckých prác pred 9. októbrim a po 9. októbri (t. j. pred oslobodením a po oslobodení roku 1944, pozn. D. K.), ani činnosti ako vedúci ústavu. Hoci ústav a múzeum majú od roku 1948 určité významné úspechy... preda len najmä a predovšetkým leží na akademikovi Mijatevovi zodpovednosť za to, že rezolúcie z roku 1948 o stave a úlohách našej archeológie neboli celkom splnené, ale iba v niektorých bodoch a iba do určitej miery. (Pozri *Prvé vedecké zasadanie*, str. 432—433.)

neisté a pochybné.⁷ Lenže práve tak boli známe neskoršie štúdie toho istého autora o domnelo rozhodnom vplyve Prabulharov na vytvorenie bulharskej kultúry, v ktorých na podklade pochybenej teórie o prabulharskom pôvode tzv. pohraničných valov⁸ alebo tzv. zlatého pokladu z Nagyszentmiklósu⁹ sa pokúsil prispieť k zosilneniu oného nacionalistického (v protislovanskom zmysle slova) prúdu v bulharskej vede, na ktorého čele stáli spomínaní B. Filov a G. Fehér. Akú váhu mohla mať v očiach mladej generácie činnosť učenca, keď v prácach z vlastného odboru dokazoval bezvýznamnosť úlohy Prabulharov vo vzniku bulharského jazyka, kdežto v prácach z odboru historického zemepisu, vojenstva a dejín umenia, v ktorých podliehal cudzím vplyvom, búral to, čo sám predtým vedecky dokázal?¹⁰

Tu treba však vysloviť rezervu k výčitke, ktorú T. Pavlov robí Ústavu bulharských dejín v Sofii, pretože sa vraj dostatočne nepoučil zo štúdie prof. S. A. Nikitina *Vytvorenie bulharského národa a vznik bulharského štátu*.¹¹ Názor akademika T. Pavlova o hodnote tejto state je hodne prehnaný. Je to stať, kde sa vlastne vypracúva nový variant starých názorov a v ktorej nie je nová dokonca ani marxistická terminológia, v skutočnosti prevzatá od akademika N. S. Deržavina.¹² V úsilí príliš doslovne neopakovať niektorý starý názov variant prof. Nikitina mnohé prehnal.¹³

Stať *O marxistické dejiny Bulharska* (str. 315—361) prečítal akademik T. Pavlov v novembri 1953 ako príspevok k diskusii o rukopise prvého zväzku dvojzväzkovej učebnice dejín Bulharska, ktorú pripravil a neskoršie vydal Ústav pre Bulharské dejiny BAV.¹⁴ Akademik T. Pavlov tu právom ukazuje, že pri vypracovaní partií, týkajúcich sa vzniku bulharského štátu, národa a kultúry nevzali do úvahy skúsenosti sovietskej vedy pri odstránení tak široko prijímanej, ale vedecky nesprávnej normanskej teórie, ktorá komolí už po stáročia začiatok ruských dejín. T. Pavlov pripomína, že práce zosnulého akademika B. D. Grekova a iných sovietskych historikov, národopiscov, archeológov a filológov presvedčivo dokázali, že „slovanské národy mali svoje zvláštne hospodárske podmienky, vývoj a prednosti, na podklade ktorých aj bez vmiešavania normanskej Rurikovej hordy v ruských dejinách by boli dosiahli v dôsledku objektívnych hospodárskych a iných spoločenských

⁷ Pravdepodobné a domnelé zvyšky jazyka Asparuchových Bulharov v novobulharskom jazyku. *Ročenka sofijskej univerzity*, Historicko-filozofická fakulta, Sofia 1921, 201—287.

⁸ Pozri moju knihu *Zemné opevňovacie zariadenie na Balkánskom polostrove a falošná prabulharská teória*, Sofia 1948, Univerzitná knižnica č. 371, strán 265 s mapami a fotografiami.

⁹ Vyčerpávajúcu kritiku týchto nesprávnych názorov pozri v štúdií D. P. Dimitrova, *Terajší stav otázky o prabulharskom pôvode zlatého pokladu z Nagyszentmiklósu*, *Izvestija Bulharskej historickej spoločnosti XXII—XXIV*, Sofia 1948, 318—414. Podľa bibliografie v *Byzantinoslavica XII*, 303 sa zdá, že od týchto nesprávnych teórií ustúpil dokonca aj ich šíriteľ v Bulharsku G. Fehér v stati, ktorú napísal po skončení vojny, *Pour dévoiler le mystère du trésor de Nagyszentmiklós. Le déchiffrement des inscriptions grèques*. *Archeol. Értesítő*, Budapest 1950, 39—49.

¹⁰ Pozri kritiku niektorých jeho názorov v mojej štúdií *Les noms Cahul et Coghălnic ne dérivent pas de* ⁹Θγγπoc. *Byzantinoslavica IX*, 2, Praha 1948, 192—202.

¹¹ *Obrazovanije bolgarskogo naroda i vozniknovenija bolgarskogo gosudarstva*, *Vestnik Moskovskogo gosudarstvennogo universiteta*, Serija obščestvennych nauk 1, 1952, 131—152.

¹² Pozri jeho *Istorija Bolgarii*, Moskva 1945.

¹³ Pozri kritiku D. Krandžalova a Č. Amorta v časopise *Sovětská historie* 2, Praha 1955, 229—241.

¹⁴ *Istorija na Bulgarija I*, Sofia 1954, strán 560 a *II*, Sofia 1955, strán 1064.

zákonov vytvorenie a ďalší rozvoj ruského štátu a kultúry" (str. 320—321). Ak necháme stranou niektoré nepresné a prehnane výrazy akademika T. Pavlova, treba predsa len s ním plno súhlasiť, keď vyhlasuje, že nie je spokojný s výkladom, ktorý podáva rukopis prvého zväzku učebnice o vzniku bulharského štátu a o úlohe Prabulharov, a keď ďalej hovorí: „Úlohou skutočne marxistických dejín pôvodu a ďalšieho rozvoja nášho národa a štátu je predovšetkým odhaliť, dokázať a ukázať, ale nie gulatými frázami, ale konkrétnymi historickými, archeologickými, etnografickými, jazykovými a inými štúdiami a faktami, že slovanské obyvateľstvo, ktoré tu Asparichova horda našla, malo také vlastné hospodárske a sociálne zriadenie, ktoré v dôsledku objektívnych hospodárskych a iných spoločenských zákonov muselo nevyhnutne samo dospieť k vytvoreniu bulharského štátu a k vzniku bulharského národa ako osobitnej etnografickej jednotky medzi ostatnými balkánskymi národmi" (str. 321). Ako príklad nevedeckého riešenia niektorých problémov počiatkových bulharských dejín akademik T. Pavlov uvádza konkrétny prípad V. Nikolaeva, ktorý vo svojich po stránke faktickej a ideologickej veľmi slabých prácach vyhlasuje,¹⁵ že objavil kľúč na riešenie všetkých ťažkostí v tom, že Slovania sa vraj nelíšili od Trákov na Balkáne iba ak tým, ... že boli veľmi početní. Celkom správne akademik Pavlov upozorňuje autora tohto domnelého riešenia, že jeho výklad napodobňuje normanskú teóriu, že sa vracia k protislovanským a protiviedeckým teóriám Filova a Fehéra a právom mu odporúča, aby hľadal oporu v štúdiu vedeckej metodológie marxizmu-leninizmu. Tu treba dodať, že odstránenie terajších, t. j. vlastne starých buržoázných výkladov o vzniku bulharského štátu, národa a kultúry možno dosiahnuť aj tak, že sa o ich nesprávnosti bude hovoriť nielen gulatými frázami, ale bude sa dokazovať konkrétnymi štúdiami najmä z oblasti archeológie a materiálnej kultúry. K tomu treba okrem ostatného aj skutočnej slobody diskusie, ktorá je fakticky neustále potlačovaná predovšetkým pod zámienkou, že to a ono nie je isté a najmä že utrpí prestíž vedúcich osobností v bulharskej archeologickej vede, ktorých hlavnou zásluhou je, že vytvorili tieto teórie, proti ktorým akademik T. Pavlov tak horlivo a spravodlivo bojuje. Škoda, že táto správna kritika akademika Pavlova nemala väčší vplyv na definitívnu redakciu zmienenej učebnice. Ešte viac treba ľutovať, že dvojzväzková učebnica bulharských dejín, ktorú pripravoval Inštitút slavjanovedenia v Moskve a ktorej prvý zväzok vyšiel roku 1954, mnoho sa neodlišuje ani od zmienenej štúdie S. A. Nikitina, ani od bulharskej učebnice v častiach týkajúcich sa vzniku bulharského štátu, národa a kultúry. Rozdiely sú iba v rozličných slovných formuláciách a v podstate ostáva všetko podľa starého.¹⁶

Historickým otázkam a predovšetkým otázkam štúdia a spisania bulharských dejín je venovaná najväčšia štúdia v tejto knihe *Niektoré závery všeobecnejšieho*

¹⁵ Nesprávnosť jeho názoru o achajmenovskom pôvode reliéfu jazdca na skale pri dedine Madary v severovýchodnom Bulharsku som podrobne vysvetlil v štúdiu *Maďarskij vsadnik. K voprosu ob etnogenese Bolgar*, Československá etnografie 2—3, Praha 1955, 203—260 a I—XIII tabuliek. Jeho prácu o slovansko-bulharskom činiteľovi v pokresení Kijevskej Rusi, Sofia 1949, ostro kritizovala A. F. Višňaková vo Vizantijskom Vremenniku V, Moskva 1952, 576—579. Zosnulý R. Holínka vo svojej štúdiu *K česko-ruským vzťahom v 10. stor.*, Sborník prác filozofickej fakulty brnenskej univerzity II, 2—4, Brno 1953, 218—235, napísal o spomenutej Nikolajevovej práci, že „...preceňuje však bulharské vplyvy, zanedbáva iné činitele (najmä pôsobenia slovansko-českej kultúry) a zjednodušuje vôbec problematiku otázky (str. 234).

¹⁶ Pozri poznámku 13.

charakteru a významu, ktorá sa skladá z týchto častí: 1. O vedeckých dejinách vôbec a najmä o vedeckých dejinách Bulharska (str. 362—375); 2. O obsahu a forme historického procesu (str. 375—410); 3. O objektívnej a subjektívnej stránke historického procesu (str. 410—438) a 4. Hlavné úlohy marxistických dejín Bulharska (str. 439—468). Autor sa tu zaoberá predovšetkým veľmi dôležitými otázkami najnovších dejín bulharského národa a usiluje sa s konečnou platnosťou riešiť spor o podstate a charaktere niektorých udalostí rozhodného významu, ako napr. Aprílového povstania, ktoré charakterizuje ako buržoáznodemokratické, protifeudálne a národnooslobodenecké, alebo známeho básnika a revolucionára Christo Boteva, ktorého charakteristiku opravuje v tom zmysle, že nebol zakladateľom, ale iba predchodcom socializmu v Bulharsku atď. atď. Sú to výklady a závery, pri ktorých môžeme s autorom len súhlasiť, pretože sa týkajú obdobia bulharských dejín, v ktorom autor sám najviac pracoval, hoci najmä ako literát a filozof. Avšak azda práve preto niektoré charakteristiky sa zdajú byť v rozpore s tým, čo by o tých istých veciach napísal historik. Sotva možno súhlasiť s jeho charakteristikou obdobia bulharských dejín po oslobodení z tureckého jarma rusko-tureckou vojnou 1877—1878, ktorá zohrala v dejinách bulharského národa úlohu buržoáznej revolúcie. Autor píše: „V skutočnosti celý náš vývoj od prvého oslobodenia krajiny až do víťazného povstania dňa 9. októbra 1944 bol obdobím, v ktorom sa veci vyvíjali tak, že kapitalistické výrobné vzťahy boli stále viac a viac prekážkou alebo okovami ďalšieho rozvoja našich spoločenských výrobných síl” (str. 393). V tomto prípade by sme museli súčasne pripustiť, že Bulharsko tvorilo výnimku zo všeobecne platného zákona marxistického výkladu dejín, podľa ktorého nové buržoázne výrobné vzťahy boli určitý čas po víťazstve buržoázie celkom v súlade s charakterom výrobných síl a zaisťovali ich urýchlenný rozvoj.¹⁷ K tomu isteže nemáme osobitné dôvody.

Veľmi veľa pozornosti venuje akademik Pavlov v tejto bohatej stati otázkam povahy a významu buržoáznej vedy a marxisticko-leninskej vedy, najmä historiografii. Vracajú sa ku kritike bulharskej buržoáznej historiografie, autor správne zdôrazňuje: „Je len prirodzené, že buržoázni historiografovia a historici mali isté úspechy a zásluhy v tom zmysle, že zhromaždili určité historické fakty a vydali rozličné špeciálne historické štúdie, ktoré berieme teraz do úvahy, overujeme kriticky a využívame v našej marxisticko-leninskej historiografii a histórii.

Avšak... jednotlivé fakty a špeciálne štúdie, aby sa stali skutočnou históriou, musia sa nielen osvetliť, zovšeobecniť, vyložiť a zhodnotiť, ale aj ďalej preskúmať na podklade skutočne vedeckej teórie a všeobecných faktorov, zákonitostí a tendencií spoločenského vývoja. A práve tu buržoázna historiografia a historické myslenie s veľmi nepatrnými výnimkami ani nestavala vedecky správne, ani neriešila správne najvýznamnejšie, najdôležitejšie otázky našich národných dejín: etnogenézu bulharského národa a založenie bulharského štátu, pomer medzi Asparuchovou hordou a tu už sídliacim slovanským obyvateľstvom, rozvoj a úpadok bulharského feudalizmu, obdobie tureckého panstva... O všetkých týchto a iných dôležitých otázkach našich národných dejín buržoázni historiografovia a historici nazhromaždili hory idealisticko-subjektivistických, v najlepšom prípade vulgárno-mechanistických a v čase monarcho-fašistického režimu rasistických veľkobulharských bludov, falzifikácií a prekrucovaní objektívneho historického vývoja, ktorý sme my teraz povinní rozhodne a až do konca odhaľovať a postaviť miesto nich

¹⁷ Pozri Voprosy istorii 9, 1952, 7—8.

naše skutočne vedecké marxisticko-leninské štúdie a výklady o celých našich národných dejinách" (str. 422—423).

Ako vidíme, v knihe T. Pavlova v skutočnosti neprevláda oslavný tón, ale naopak, tóny kritické. Často sa dokonca stretávame s kritikou vlastných názorov, s opravami niektorých starších autorových formulácií. V niektorých prípadoch náročnosť T. Pavlova ide tak ďaleko, že mu záleží na určitom správnejšom alebo presnejšom výraze. Napriek určitému opakovaniu a napriek tomu, že niektoré dôležité formulácie azda ešte nie sú definitívne, ako ukazuje N. Nikolov vo svojej recenzii v bulharskom časopise *Filosofska misal*,¹⁸ treba zdôrazniť, že táto kniha akademika Pavlova je nesporne cenná a veľmi zaujímavá, pretože je verným zrkadlom úsilia Komunistickej strany Bulharska a ľudovodemokratickej vlády o zvýšenie úrovne vedeckej práce a práce v odboru dejín, archeológie a muzejníctva, je svedectvom nebývalých úspechov dosiahnutých na tomto poli a, pravda, aj veľmi ťažkých úloh, ktoré bulharská veda má ešte pred sebou, najmä v oblasti starých bulharských dejín, kde jedinými odborníkmi zostávajú zatiaľ skutočne len tvorcovia starých teórií, proti ktorým je veľmi ťažko viesť dôkladný a sústavný boj.

D. Krandžalov

DISKUSIA O PRECHODE FEUDALIZMU KU KAPITALIZMU V ZÁPADNEJ MARXISTICKEJ LITERATÚRE

Československý časopis historický (1953) informoval už našu verejnosť o významnej diskusii, ktorá prebehla v rokoch 1950—1953 na stránkach americkej revue *Science and Society* medzi americkými, anglickými a japonskými historikmi-marxistami. Diskusiu, vyvolanú knihou *Studies in the Development of Capitalism* (London 1946) od M. Dobba, profesora na univerzite v Cambridge, začal americký ekonóm, profesor Harwardskej univerzity P. Sweezy. Okrem Dobba zasiahli do nej Christopher Hill (univ. v Oxforde), Rodney Hilton (univ. v Birminghame) a významný japonský marxista, autor početných diel o japonskej revolúcii a o agrárnej otázke v Japonsku Kōhaširo Takahaši (cisárska univerzita v Tokiu). Všetky príspevky vyšli roku 1955 v Londýne v 75 stránkovej brožúre pod názvom *The Transition from Feudalism to Capitalism*.

Tým však diskusia nebola ukončená. Vo februári 1955 komentoval celú diskusiu v obširnom článku v revue *Società* taliansky historik Giuliano Procacci. V 65. čísle *Pensée* (jan.—febr. 1956) vyšiel jeho článok vo francúzskom preklade s pripomienkami G. Lefébvre, prof. na Sorbonne, a známeho historika A. Soboula.¹

Podávame tu stručný prehľad celej diskusie podľa *Pensée*:

Podľa Procacciho týkala sa diskusia týchto hlavných problémov: vplyv obchodu na vznik kapitalizmu, otázka vzniku miest za feudalizmom a výkladu textu Marxovho *Kapitálu*, ktorý sa týka charakteru manufaktúr a tzv. „dvojakej cesty“ ku kapitalizmu.²

¹⁸ Č. 4, 1955, 108—117. Hlavným redaktorom tohto časopisu je sám akademik Todor Pavlov.

¹ Okrem Československého časopisu historického zaujali k diskusii stanovisko talianska revue *Cultura e Realtà* (1953, č. 3—4) a japonský časopis *Kyoto University Economic Review* (apríl 1953).

² Marx K., *Kapitál*, český preklad zv. III, časť I, 353. Vydalo Nakladateľstvo politickej literatúry, Praha 1955.

Otázka obchodu. Podľa Sweezyho Dobbova kniha dostatočne nevysvetľuje vznik kapitalizmu, lebo nedoceňuje význam obchodu. Obchod je prvok feudalizmu v zásade cudzí, nezodpovedá feudálnemu spôsobu výroby a jeho spotrebnému spôsobu hospodárstva. Obchod viedol k vzniku a rozšíreniu miest, vyvolal priemysel, zapríčinil útek nevoľníkov z dedín a napokon viedol k zničeniu feudálneho poriadku v západnej Európe.

Obchod sa viaže k systému výroby, ktorý je cudzí tuhému, konzervatívnemu feudalizmu, a preto bol od začiatku prvkom cudzím, vonkajším. Je, pravda, značný rozdiel medzi primitívnym obchodom v stredoveku a rozvinutým štádiom medzinárodnej výmeny tovaru na začiatku novoveku. No feudalizmus je už v 15.—16. storočí odumierajúci poriadok, hoci obchod ešte nedosahuje kapitalistické štádium. Podľa Sweezyho je to prechodné obdobie, ktoré označuje ako „obdobie predkapitalistickej obchodnej výroby“. Sweezy sa to usiluje ukázať aj na anglickej revolúcii, kde bolo podľa neho postupne pri moci niekoľko tried.

Ako poznamenáva Procacci, pripomínajú tieto tézy Pirenneho náhľady na obchod ako hlavnú silu rozvoja spoločnosti. Známy belgický historik chápal feudalizmus iba ako prechodné obdobie, ako akési zdržanie vo vývoji civilizácie, zapríčinené vpádmi barbarov na jednej strane, na druhej strane rozvojom islamu, ktorý obsadil Stredomorie, Sicíliu i primorskú cestu do Talianska a znemožnil tak západnej Európe temer úplne obchod s východom. Feudalizmus je usporiadaním spoločností do seba uzavretej a odkázanej na samu seba. Postupný rozvoj musí viesť nevyhnutne k jeho rozkladu.

Sweezyho výklad vyvolal pripomienky dvojakého rázu: anglickí historici poukázali predovšetkým na to, že nezodpovedá faktom: oslobodenie nevoľníkov napríklad prebiehalo nezávisle od rozvoja obchodu; v severnom Anglicku, kde bol obchod nepatrný, došlo k oslobodeniu sedliakov pripútaných k pôde skôr ako na juhu, kde bol obchod silne rozvinutý. Nové utuženie nevoľníckych vzťahov koncom stredoveku (tzv. „druhé nevoľníctvo“) spadá do obdobia rozmachu obchodu. To neznamená, že by obchod nemal nijaký vplyv na rozklad feudalizmu. Ale rozhodne nebol určujúcim činiteľom.

Iné pripomienky sú rázu metodologického. Procacci mu vytyka, že ako marxista vôbec nedbá na dialektiku, lebo celý výklad nestavia na boji vnútorných protikladov, ale na pôsobení vonkajších síl. Aj pojem „prechodného obdobia“ je nemarxistický. Marx hovorí o dobe „tehotnej“ dobou novou, čo plne vystihuje dynamizmus vnútorného vývoja spoločnosti. Podobné pripomienky adresovali Sweezyemu už Hilton, Takahaši i Dobb.

Sweezy zase poukazoval na to, že nestačí postaviť abstraktnú formulku, ale že treba ukázať, ako sa boj vnútorných protikladov odohral. Dobb to však nevie ukázať. Pritom sám váha, či sú mestá „vnútorný“ a či „vonkajší“ činiteľ; slovom, nevie jeho, Sweezyho schému nahradiť jasne formulovanou vlastnou. Procacci dáva v tomto bode za pravdu Sweezyemu. Americký ekonóm sa opiera o celý rad štúdií, kým Dobb a ostatní sa málo opierajú o materiál.

Soboul ukazuje na konkrétnom príklade Veľkej francúzskej revolúcie, že bohatí obchodníci nemali záujem na revolúcii. Krajnou medzou revolučného vývoja bolo pre nich Vyhlásenie ľudských práv. Drobní remeselníci a obchodníci boli naopak najspôľahlivejšou oporou Konventu. Výskumom archívov zistil Soboul, že z 454 členov Výboru pre verejnú bezpečnosť bolo 290 remeselníkov a drobných obchodníkov, t. j. 63,8 %. Ozajstnou „hnacou silou“ revolúcie neboli teda obchodníci, ale drobní podnikatelia.

Lefébvre vyčíta všetkým diskutujúcim, že sa obmedzujú iba na niektorých činiteľov, kým iných si vôbec nevšímajú. Uvažujú ako ekonómovia alebo sociológovia, nie ako historici. Marx, ktorý spravil geniálny objav o určujúcej úlohe spôsobu výroby, nemohol venovať plnú pozornosť aj ostatným činiteľom. „Ale nikdy nebolo jeho úmyslom poprieť ich vplyv.“ Doteraz nevieme jasne definovať feudalizmus, lebo aj pripútanosť sedliaka k pôde bola iba momentom vývoja. Bolo by treba vždy presne rozlišovať, o ktorú dobu a o ktorú krajinu ide. Lefébvre varuje pred zbytočným preťahovaním diskusie. Dobb a Sweezy formulovali problémy. Ale pokračovať v abstraktnej diskusii by bolo „zbytočné, ba aj nebezpečné“.

Dodajme, že Sweezyho názory pripomínajú starú sovietskú „školu“ Pokrovského, ktorý pokladal obdobie obchodného kapitálu za samostatné obdobie. Stotožňovanie tovarovej výroby s kapitalistickou výrobou bolo v sovietskej historiografii bežné v tridsiatych rokoch (N. P. Gracianskij, A. S. Neusychin, V. V. Stoklickaja-Tereškovičova). Ešte nedávno hájil významný historik N. V. Poršnev tézu, že „feudalizmus bol od začiatku reakčný“. Dnes však väčšina historikov zastáva stanovisko, že kapitalistická výroba je iba najvyššou formou tovarovej výroby. Teória, že tovarová výroba je začiatkom buržoázných vzťahov, pokladá sa za mylnú.³

Mestá v stredoveku. Táto otázka úzko súvisí s prvou. Sweezy poukazuje na to, že jeho odporcovia mali dokázať, že aj vznik miest sa dá zaradiť do vnútorného procesu feudálneho poriadku. No v tejto otázke sa aj sám Dobb stavia na eklektické stanovisko, kladie vedľa seba rôzne náhľady a sám sa nevyslovuje. Ba prikláňa sa, ako sa zdá, k názoru, že mestá nemožno zaradiť do vnútorného procesu vývoja feudalizmu. Keďže však mestá úzko súvisia s obchodom, čo priznáva aj Dobb, Sweezy mu zdá sa nelogické upierať obchodu miesto, ktoré priznávame mestám.

Procacci upozorňuje na štúdiu anglického marxistického historika A. B. Hibberta o stredovekých mestách *The origins of the Medieval Town Patriciate* v Past and Present (február 1953). Hibbert kritizuje Pirenna a dokazuje, že feudálny štát aspoň v začiatkoch podporoval vzrast obchodu a miest. Veľa miest v celej Európe je feudálneho pôvodu; tak aj slávne obchodné mestá ako Arras a Janov. Procacci ďalej cituje sovietskeho historika F. Ja. Polianského (*O tovarnom proizvodstve v usloviach feodalizma*, Voprosy istorii 1953, č. 1), podľa ktorého „zakladanie miest je formou politickej a hospodárskej expanzie feudálneho poriadku“. Črty pripomínajúce kapitalizmus najmä v niektorých talianskych mestách majú iba „epizodický“ charakter.

Hilton pripomína, že vplyvom Pirenovej silnej osobnosti študovali historici prevažne obchod. Ak sa však nadhodené otázky majú konkrétne riešiť, treba študovať aj iné problémy: dejiny poľnohospodárstva a techniky, vzťah hospodárskej štruktúry k právo-politickému poriadku atď.

Je čudné, že v Procacciho článku sa vôbec nespomína stredoveká komúna, hoci práve tu je koreň problému. Feudáli neboli proti obchodu ani proti mestám, pokiaľ sa nevymykali feudálnemu poriadku. Mestá mali byť zaradené do systému poddanských vzťahov (roture) práve tak ako sediaci — aj keď na inom stupni. Vo feudálnej literatúre je bežným prípadom, že legendárny Karol Veľký dáva svojim verným za odmenu mestá a územia. Mestská komúna sa však ustavovala mimo feudálnych vzťahov, bola založená na *vzájomnom* sľube *rovných* s rovnými a pro-

³ Pozri napr. Pankratovova A., *O úlohe tovarovej výroby pri prechode od feudalizmu ku kapitalizmu*, Sov. veda-historie 2, 1954 a Voprosy istorii 9, 1953.

tirečila tak celým svojím charakterom prísne hierarchickej feudálnej spoločnosti. Odtiaľ boj miest a feudálov, ktorý prebehol temer celou Európou.

Vznik a charakter manufaktúr. Podkladom pre diskusiu bol spomínaný text z XX. kap. III. knihy *Kapitálu*, kde sa hovorí o dvojakom druhu manufaktúr: alebo sa výrobca stane obchodníkom a vtedy je obchodný kapitál podrobený výrobe; výrobca sa stáva kapitalistom. Alebo naopak, obchodník sa zmocní výroby — napr. tým, že dodáva suroviny a odoberá všetok tovar — a v tom prípade nedochádza k novému spôsobu výroby.

Dobb sa vo svojich *Studies* usiloval vyložiť vývoj manufaktúr na základe Marxovho textu. Anglické manufaktúry Johna Winchomba v Newbury a Thomasa Blanka v Bristole sú príkladom I. typu. Colbertove kráľovské manufaktúry vo Francúzsku sú príkladom II. typu. Druhý typ bol konzervatívny, nenarušal feudálnu štruktúru a sám osebe nevedel ku kapitalizmu. Vznik kapitalizmu treba hľadať u malých výrobcov, ktorí sa za feudalizmu nemohli voľne rozvíjať.

Dobbov názor plne podporili Lefébvre i Soboul. Soboul ukázal na základe hojného materiálu čerpaného priamo z archívov, že veľkí obchodníci boli hlavným nepriateľom teroru a inšpirátormi politiky girondistov. Lefébvre uvádza, že veľkých obchodníkov zmierovali s feudalizmom veľké štátne objednávky, kým drobní podnikatelia boli odkázaní sami na seba. Pritom však hneď poznamenáva, že ak definujeme kapitalizmus ako úsilie o zisk z námezdnnej práce, vedie aj druhý typ ku kapitalizmu. Tým sa blíži k Sweezyho názorom, ktorý zavrhuje rozlišovanie obchodníkov a podnikateľov. V skutočnosti to boli tí istí ľudia. I. typ je revolučnejší a rýchlejší. Ale aj druhý typ, práve tak ako systém organizovanej domácej výroby (putting-out), vedie nevyhnutne ku kapitalizmu. Ide o dvojakú cestu k rovnakému cieľu.

Ostro proti Sweezyemu sa postavil Takahaši. Podľa neho je rozdielny vývoj manufaktúr kľúčom k pochopeniu novovekých sociálnych dejín vôbec. Obidve skupiny stoja proti sebe. Obchodníci a podnikatelia chápu revolúciu rozdielnym spôsobom: sú to monarchisti a nezávislí v anglickej revolúcii, girondisti a jakobíni v revolúcii francúzskej. Osud revolúcií v Európe závisel od rozvoja manufaktúr. Vo Francúzsku a v Anglicku prevládli manufaktúry I. typu, v Nemecku a v Japonsku manufaktúry II. typu. To vysvetľuje rozdielne sociálne zloženie týchto krajín pri vzniku kapitalizmu.

Procacci upozorňuje, že podobné názory zastáva aj sovietska história a cituje nemecký preklad štúdie A. Borisova,⁴ ktorý prikladá základnú dôležitosť rozlišovaniu „kupeckých“ a „kapitalistických“ manufaktúr. Manufaktúry v Rusku za Petra Veľkého sú podľa neho II. typu.

Zdá sa nám, že Marxov text celkom vylučuje výklad, že by aj „kupecká“ manufaktúra mohla viesť ku kapitalizmu. Na druhej strane iste dochádzalo k prípadom, že obchodník sa sám stal výrobcom a opačne, že manufaktúry obidvoch typov sa sústredili v jedných rukách a pod. A ako pripustiť Takahašiho názor, že vo Francúzsku prevládol I. typ manufaktúr? Zdá sa, že naopak, vyskytoval sa tam častejšie II. typ a revolučný boj sa odohral, ako ukazuje Soboul, práve medzi majiteľmi manufaktúr a drobnými kapitalistickými podnikateľmi.

⁴ Štúdia *O vzniku foriem kapitalistického poriadku* vyšla v zborníku *Zur Periodisierung des Feudalismus und Kapitalismus in der geschichtlichen Entwicklung des UdSSR*, Diskussionsbeiträge, Berlin, vydavateľstvo Kultur und Fortschritt 1952, 157.

Z celej diskusie vidieť, že otázky prechodu feudalizmu a kapitalizmu nemožno riešiť bez dôkladnej znalosti stredovekých dejín tak politických, ako aj hospodárskych, lebo sa tu jednotlivé mienky rozchádzali najviac. Už Marx poznamenal, že vznik kapitalizmu sa nedá pochopiť bez znalosti stredovekého spôsobu výroby (Marx, tamže, 354). Ukázalo sa ďalej, že sa treba vyhýbať všeobecným záverom, ku ktorým oprávňuje iba materiál získaný štúdiom dejín viacerých krajín. Znova sa tak ukázala nevyhnutnosť štúdia všeobecných dejín. Ukázalo sa, že jednotlivé prvky sociálneho poriadku majú v rôznych krajinách rôznu „nosnosť“ a rôzne trvanie. Tak Takahaši vidí buržoázu revolúciu, ktorá priniesla rozvoj kapitalizmu v zvrhnutí šogunov roku 1867. To znamená, že revolúcia v Japonsku politicky priniesla nastolenie absolútnej monarchie!

Ďalej diskusia ukázala, že jednotliví bádatelia sa radi špecializujú na určité metódy podľa svojho zamerania (napr. ekonomické alebo sociologické). Ozajstný historik, ako pripomenul Lefébvre, musí mať stále pred očami všetky aspekty dejín a stále konfrontovať hypotézy svojho odboru s výsledkami iných odborov.

A. Vantuch

G. K. ZECHENTER-LASKOMERSKÝ, *PÄTDESIAT ROKOV SLOVENSKEHO ŽIVOTA I—II*. Vydalo Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry v Bratislave ako 26. a 27. zväzok edície Naši klasici. Strán 424 a 438.

Po vydaní *Vlastného životopisu* Jána Francisciho, zachycujúceho i s kratším svojím dodatkom *Črty z doby Moysesovskej* v osobitom osvetlení významné obdobie národného života v štyridsiatych až šesťdesiatych rokoch minulého storočia, dostávame zásluhou Slovenského vydavateľstva krásnej literatúry ďalšie významné autobiografické dielo, vlastný životopis Gustáva Zechentera-Laskomerského, a to pod názvom *Päťdesiat rokov slovenského života*. Na rozdiel od Francisciho *Vlastného životopisu*, vychádzajúceho na pokračovanie v Slovenských pohľadoch v rokoch 1909 a 1910 a potom aj samostatne roku 1909, vychádzal Zechenterov *Vlastný životopis* v rokoch 1911 až 1915 síce tiež v Slovenských pohľadoch, ale po dôkladnej redakčnej úprave, ktorá podstatnejšie naštrbila pôvodný text, vynechávajúc z neho pričinením J. Škultétyho časti, ktoré sa príliš dotýkali ešte niektorých žijúcich osobností alebo sa nezrovnávali s mienkou redaktorovou, pokiaľ

išlo o náhľad na nich. Ak sa pri reedícii Francisciho *Vlastného životopisu* bolo možné oprieť o autorov rukopis, nemohlo sa tak stať pri vydaní Zechenterovho životopisu, ktorý sa, dúfajme, že len dočasne, stratil v archíve Matice slovenskej, kde ešte donedávna bol. Vydavateľovi (M. Chorváthovi) bolo sa preto treba uspokojiť iba s textom, ktorý bol uverejnený pred prvou svetovou vojnou a ktorý, ako je to pri čítaní celkom zjavné, bol miestami značnejšie narušený redakčnými zásahmi. No aj tak tvorí vlastný životopis Zechenterov podstatne obsiahlejšie, podrobnejšie a spisovateľsky cennejšie dielo, ako je *Vlastný životopis* Francisciho. Nie je ono iba veľmi dôležité literárne dielo, ale aj historický prameň o slovenskom živote v rokoch 1840—1882.

Zechenter začal svoj životopis písať až na sklonku svojho pomerne dlhého života a nemal možnosť doviest' ho už ani do konca 19. storočia. No aj tak poskytuje veľmi bohatý zdroj nielen pre poznanie Zechenterovho života, ktorý zväčša ustupuje do pozadia, ale aj o slovenskom živote, s ktorým bol neobyčajne úzko a dôverne spriaznený a zrastený, udržiavajúc nielen osobný, ale najmä intenzívny listovný styk takmer so všetkými význačnejšími dejateľmi a

súc neraz aj iniciatívne a aktívne účastný na všetkých národných podujatiach.

Zechenterov *Vlastný životopis* uvádza nás do Banskej Bystrice, kde sa jeho autor roku 1824 narodil, a s výnimkou obdobia vyšších štúdií vo Vacove, v Budapešti a potom najmä vo Viedni, pripútava našu pozornosť prevažne k Pohroniu, najmä Horehroniu. Banská Bystrica, Brezno, Banská Štiavnica, Kremnica a malá časť Spiša, odkiaľ (z Krížovej Vsi) pochádzala Zechenterova manželka, sú najvýznamnejšími miestami, ktoré hrali úlohu v spisovateľovom živote. Zechenter podnikol v mladších rokoch aj niekoľko väčších ciest do zahraničia, ktoré opísal vo svojich cestopisoch. Tieto by si tiež zaslúžili osobitné vydanie. Zechenter bol pôvodom z banícko-lesníckej rodiny a svoj život i lekárske účinkovanie venoval krajom, kde baníci, hutníci a drevorubači boli hlavnými vrstvami spoločnosti pracujúcich. Zechenter bol nadaný a bystrý pozorovateľ, ktorému neušlo nič podstatného z toho, čo ho obklopovalo a s čím a s kým sa stýkal. Jeho pozorovania sú ostré, výstižné a hlboko načierajúce vždy do podstaty osôb a vecí. Pritom Zechenter, hoci bol vlastne príslušníkom mladého slovenského meštiactva, bol jeho kritickým posudzovateľom a pozorovateľom. Jeho postrehy o živote slovenského i zmaďarizovaného meštianstva, ktoré nachádzame v životopise, majú veľkú cenu pre poznanie vývinu mladšej slovenskej buržoázie v druhej polovici 19. stor. Najpodrobnejšie opísal Zechenter svoju účasť na revolučných udalostiach rokov 1848—1849, najmä vo Viedni, ktorých sa aktívne zúčastňoval a o ktorých pohotove referoval aj do Štúrových Slovenských národných novín. Podobne veľmi podrobne a výstižne zachytil udalosti vo Zvolenskej a v Turci, keď postupoval so zvolenskými gardistami proti cisárskym a slovenským dobrovoľníkom. Škoda len, že o svojich stretnutiach so Štúrom (vo Vied-

ni a v Banskej Bystrici) a s ostatnými slovenskými vodcami hovorí pomerne veľmi skúpo, hoci to, čo o nich podáva, je pri všetkej stručnosti veľmi výstižné.

V päťdesiatych a šesťdesiatych rokoch minulého storočia poznal Zechenter veľmi mnoho slovenských ľudí, ktorí sa v národnom živote uplatňovali, nech už išlo o J. Francisciho, Št. M. Daxnera, S. Chalúpku, J. Plošica, M. Ferienčika, P. Dobšínskeho, J. M. Hurbana i M. Čulena. No Zechenter sa stýkal aj s predstaviteľmi zmaďarizovanej a maďarínskej šľachtickej i meštianskej vrstvy, najmä úradníckej, ktorí neraz robili prekážky a sťažovali mu život najmä preto, že sa neodrodil, že vytrval pri svojom národnom presvedčení a zúčastňoval sa na národných podujatiach aj v čase, keď to už nebolo pre štátneho úradníka nijako bez následkov. Zechenter sa stýkal, a to nielen ako lekár, ale aj ako vášnivý milovník prírody, ako záujemca o geológiu, biologické vedy s drobným pracujúcim človekom, ktorého liečil alebo potuloval sa s ním v prírode, ktorá vtedy mala na Horehroní ešte zväčša charakter pralesa. Narážal pritom ešte na stopy, ktoré v tomto kraji zanechal vynikajúci lesnícky odborník Dekret, a ťažko znášal, keď musel v neskorom veku pozorovať nezmyselné devastovanie starých lesov. Zechenter vo svojom životopise zanechal o Pohroní aj po tejto stránke dobový obraz.

Zechenterove pozorovania sú mnohostranné a zachycujú spoločnosť i prírodu, v ktorej žil, po každej stránke, takže aj historik môže z jeho údajov čerpať spoľahlivé zprávy o sociálnych, zdravotných a kultúrnych pomeroch stredného Slovenska, ktoré môžu viac ako iné podávať pravdivý obraz vtedajšej spoločnosti, najmä našej drobnej buržoázie, žijúcej v tzv. banských mestách, a najmä o živote pracujúcich ľudí. Pri písaní svojho životopisu sa Zechenter neopieral len o svoju pamäť,

ale aj o bohatú korešpondenciu, ktorá mu poskytovala údaje vždy a všade tam, kde sa už nemohol opierať o spoľahlivú pamäť. Najmä druhý diel životopisu bol spracovaný na podklade korešpondencie, ktorá sa dostala do opatery Matice slovenskej, lebo Zechenter mal zmysel pre zachovanie písomností a pamiatok nielen hmotnej, ale aj písomnej povahy. Zo Zechenterovho životopisu nebudú preto čerpať azda len historici, ale aj prírodovedci a národopisci, lebo záznamy Zechenterove sú vždy po tejto stránke vecné a podrobné a nikdy nezafažené zbytočnými úvahami. Zechenter, ako sa dozvedáme z jeho životopisu, bol aj význačným mecenášom, ktorý podporoval slovenské národné podujatia, ako bola napr. Matica slovenská, slovenské gymnáziá a pod., a na ktorého sa obracali slovenskí národovci vždy s dôverou a s istotou, že pomôže (ako napr. udržanie vydávania Pešťbudínskych vedomostí).

Celkove možno povedať, že vydanie tohto životopisu treba uvítať nielen ako literárne dielo poskytujúce zaujímavé čítanie od autora, ktorý sa stal známym svojím zdravým humorom, ale aj ako naračného prameňa, ktorý osvetlí mnohé podrobnosti nášho národného života všade tam, kde narážame na nedostatok iných prameňov. Bolo by len treba pokračovať v publikovaní podobného druhu literárnych pamiatok.

Novému vydaniu Zechenterovho životopisu venoval vydavateľ veľkú starostlivosť, a to najmä po stránke štylistickej a jazykovej. Text upravil po tejto stránke dr. G. Horák, ktorý o svojej práci podal zhrnújúce vysvetlenie na konci druhého zväzku životopisu. Úvodnú štúdiu napísal M. Pišút, ktorý mohol svojmu úlohu splniť vyčerpávajúcejším spôsobom. Vecné vysvetlivky k životopisu podal J. V. Ormis. Hojne reprodukcií dobových obrázkov zvyšuje dokumentárnu hodnotu publikácie, ku ktorej sa budeme vracaf, kedykoľvek sa

budeme zaoberať dejinami druhej polovice 19. stor., nech už po stránke literárnej alebo všeobecno-historickej. Nebolo by škodilo opatřit vydanie aj osobným a vecným registrom, aby sa uľahčilo hľadanie v objemnom životopise. Niektoré vecné nezrovnalosti a autorove chyby mohli sa pri textovej úprave odstrániť alebo vysvetliť.

Fr. Bokes

NAČALO PERVOJ RUSSKOJ REVOLUCII; JANVAR — MART 1905 GODA

Táto obsiahla kniha tvorí iba prvú časť mohutného dokumentárneho diela, ktoré sa v dohľadnom čase rozrastie iste do úctyhodných rozmerov niekoľkých zväzkov. Dielo dáva tušiť, koľko úsilia a pilnosti venujú sovietski historici pri príležitosti 50. výročia udalostiam prvej ľudovej revolúcie epochy imperializmu v rokoch 1905—1907. Prvá kniha zborníka dokumentov začína obsiahlym úvodom zrejme z pera akademičky Pankratovovej, ktorý v základných črtách hodnotí doterajšie revolúcie na Západe, a to v porovnaní s prvou ruskou revolúciou 1905—1907. Na záver zoznamuje úvod čitateľov s cieľom diela a s výberom dokumentov. Samy dokumenty sú roztriedené do troch veľkých oddielov: I. Rasstrel rabočeť demonstracij 9 janvarja v Peterburge; II. Revolucionnoje dvizenie v strane posle 9 janvarja; III. Otkliki za granicej na rasstrel rabočeť demonstracij 9 janvarja v Peterburge. Napokon IV. oddiel tvoria Priloženija. Rozsahom zaberá prvý oddiel 3. až 127. stranu, druhý oddiel 127. až 180. stranu a napokon tretí oddiel 780. až 807. stranu.

Ide o materiál celkove archívnej povahy, ktorý je väčšinou publikovaný prvý raz. Iba veľmi závažné dokumenty sú znova zaradené do zborníka dokumentov, hoci už boli otláčené pri inej príležitosti. Zaradenie dokumentov je prísne chronologické. Čo vedeckého pracovníka

osobitne uspokojí, je rozsiahly poznámkový a kritický aparát. Pretože hlbší rozbor a hodnotenie zborníka dokumentov nie je v rozsahu tohto krátkeho referátu možný, obmedzíme sa iba na niektoré poznámky.

1. Bohatstvo a rôznorodosť materiálu v prvých dvoch menovaných oddieloch zborníka kontrastuje s iba osemnástimi dokumentami v trefom oddieli, ktorý mal zachytiť ohlasy ruských revolučných udalostí — najmä „Krvavej nedele“ 9. januára 1905 v Petrohrade — za hranicami Ruska. Hoci z pochopiteľných príčin nebolo možné, aby autori zborníka uverejnili výber tohto materiálu v pomerne takom rozsahu, ako to urobili pre vnútorný vývoj revolučných udalostí, predsa sa uprílišnenou stručnosťou o veľa ochudobnili. Niet pochyb o tom, že bohatším výberom dokumentov o ohlase počiatkov ruskej revolúcie v zahraničí by význam týchto udalostí podstatne vynikol.

2. Už po niekoľko rokov sme zvykli nachádzať v sovietskych vedeckých publikáciách množstvo príloh, najmä máp a fotokópií. V prípade zborníka dokumentov by išlo v prvom rade o fotokópie niektorých materiálov a konečne aj o mapové prílohy. Oba druhy príloh by sprístupnili a spestrili otlačené dokumenty. Možno teda len ľutovať, že táto publikácia sa vyhla uvedenej prednosti sovietskych prác a nevyužila ju vo svoj nemalý prospech.

3. Tretia a posledná poznámka sa bude týkať príkladnosti sovietskej edičnej práce pre nové a najnovšie obdobie, predovšetkým o vývoji robotníckeho hnutia. V tejto práci vidíme jasne dve tendencie. Jednak vydať výber dokumentov, ktoré charakterizujú hlavné vývojové línie robotníckeho hnutia (pozri publikáciu *Rabočeje dviženije v Rossii v XIX veke*, zborník dokumentov i materialov, po redakciej A. M. Pankratovovej, Moskva 1955). Okrem toho systematicky vydávať pre obdobie mimoriadne dôležité

a významné špeciálne, oveľa podrobnejšie zborníky dokumentov: príkladom nech je zborník dokumentov k udalostiam ruskej revolúcie 1905—1907. Pravda, o podobných plánoch sa diskutuje tu a tam pri rozličných príležitostiach aj u nás; ale bolo by už načase, aby sme konečne opustili štádium neplodných diskusií a pristúpili k uskutočneniu plánov. Pravda, treba na čelo týchto prác postaviť Historický ústav ČSAV v Prahe.

Z. Konečný

JOVAN MARJANOVIĆ, *NASTANAK I RAZVITAK RADNIČKOG POKRETA U JUGOSLAVENSKIM ZEMLJAMA DO PRVOG SVETSKOG RATA*, Beograd 1954, strán 183. (Vznik a rozvoj robotníckeho hnutia v juhoslovanských krajinách do prvej svetovej vojny.)

Táto práca je prvou publikáciou v juhoslovanskej historiografii, ktorá podáva syntetický obraz o robotníckom hnutí v juhoslovanských krajinách od jeho vzniku až do prvej svetovej vojny.

Pri hodnotení tejto monografie treba brať do úvahy nasledujúce pripomienky, ktoré sám autor uviedol v doslove knihy.

Práca mala pôvodne tvoriť jednu kapitolu II. vydania knihy *Istorija medunarodnog radničkog i socijalističkog pokreta*, Beograd 1952 (tlačené ako rukopis prednášok na Vyššej stranickej škole „Duro Daković“ 1950—1951). Pred ukončením práce sa upustilo od II. vydania spomenutej knihy. Ujala sa iná metóda pri spracovávaní otázok medzinárodného robotníckeho hnutia, podľa ktorej práca J. Marjanovića mala vyjsť ako samostatná publikácia. Roku 1954 taktó aj vyšla, ale pre nedostatok času autor nechal prácu v pôvodnom znení. Z toho nevyhnutne vyplývajú aj niektoré nedostatky.

Pretože je práca písaná len ako krátky prehľad, autor neskúma hlbšie hospodárske príčiny vzniku a rozvoja robotníckeho hnutia. Pre nedostatok štú-

dia archívneho materiálu autor obchádza niektoré závažné problémy, niektoré javy zasa len konštatuje bez akejkolvek analýzy. Dejiny srbského robotníckeho hnutia sú pre lepšiu znalosť materiálu širšie a hlbšie spracované ako u ostatných národov Juhoslávie.

Aj napriek týmto nedostatkom, ktorých si je autor plne vedomý, je práca cennou pomôckou pre poznanie robotníckeho hnutia v Juhoslávii.

V monografii je tematika spracovaná v štyroch kapitolách.

V prvej kapitole autor prehľadne oboznamuje čitateľa s prvými ideológmi a propagátormi socializmu v juhoslovanských krajinách. (Pod pojmom juhoslovanské krajiny má autor na mysli územie, ktoré obývali Slovinci, Chorváti, Srbi, Černohorci a Macedónci v období vzniku kapitalizmu a v prvých desaťročiach jeho rozvoja bez ohľadu na to, do ktorého štátu patrili.) Medzi najvýraznejšie postavy prvých nositeľov socialistických myšlienok patrí Svetozar Marković, ktorý ideovo vplýval na celý rad generácií v Srbsku a vo Vojvodine. V jeho práci sa odrzkadľuje celá jedna epocha v politickom živote Srbska v 19. stor.

V druhej kapitole sa autor zaoberá prvými robotníckymi organizáciami a ich činnosťou. V poslednej štvrtine 19. stor. sa vo všetkých juhoslovanských krajinách okrem Čiernej Hory zakladajú robotnícke organizácie, do ktorých postupne prenikajú socialistické myšlienky. Tieto organizácie sa svojou činnosťou stali pevným základom pre neskorší prudký rozvoj sociálnodemokratických strán a organizácií. Pre hospodársku, politickú a kultúrnu rozdielnosť sa tieto organizácie vo všetkých krajinách nevyvíjajú rovnomerne. Autor sa pri opisovaní procesu vzniku robotníckych organizácií a ich činnosti pozorne všimá túto skutočnosť.

Najobsiahlejšia a najvýznamnejšia časť monografie je III. kapitola, v kto-

rej sa J. Marjanović zaoberá vznikom a rozmachom sociálnodemokratických strán a organizácií vo všetkých krajinách Juhoslávie. Čitateľ sa v tejto kapitole bližšie oboznamuje s jednotlivými zakladateľmi a predstaviteľmi sociálnodemokratických organizácií, ako sú napr.: Dragović, Tucović, Lapčević a iní. Posledná kapitola je venovaná rozboru ideologických náhľadov juhoslovanských socialistov. Autor tu kladie dôraz na postoj socialistov k roľníckej, agrárnej a národnostnej otázke, na vzťah k teórii, na stanovisko k vojne.

Autor sa stavia k robotníckemu hnutiu kriticky. Nevyzdvihuje len jeho pozitívne stránky, ale poukazuje aj na jeho chyby.

Ku knihe je pripojená aj bibliografia, ktorá čiastočne nahradzuje chýbajúci poznámkový aparát.

A. Kociská

PAMIATKY A MÚZEÁ. Časopis pre ochranu pamiatok a problémy múzeí. Ročník V, číslo 1—4, Strán 192. Vydáva Vydavateľstvo Osveta, Martin 1956.

Časopis Slovenského pamiatkového ústavu v Bratislave Pamiatky a múzeá, vydávaný martinským nakladateľstvom Osveta, patrí, ako sme to už pri recenzovaní minulých ročníkov pripomínali, k veľmi dobre a s výtvarníckym vkusom redigovaným časopisom, venujúcim sa problematike minulosti našich výtvarných pamiatok, predovšetkým, pravda, staviteľských, ale aj ostatných, najmä sochárskych a maliarskych. Na rozdiel od predchádzajúcich ročníkov piaty ročník Pamiatok a múzeí venovala redakcia niektorým historicky najpozoruhodnejším mestám na Slovensku. Redakcii išlo pritom predovšetkým o zoznámenie širšej verejnosti s problematikou našich starých miest, ktorých jadrá s význačnými pamiatkami staviteľ-

skými a inými sa stali predmetom ochrannárskej starostlivosti, na ktorú venuje náš štát primerane veľké finančné prostriedky. Každé číslo štvrťročne vychádzajúceho časopisu Pamiatky a múzeá je venované jednému mestu, čím sa dosiahne podrobné a dosť všestranné osvetlenie problematiky jeho histórie a upozorní sa na závažné problémy, ktoré čakajú na riešenie pri uplatňovaní pamiatkárskej starostlivosti. Redakcii časopisu Pamiatky a múzeá sa dobre darí zapojiť do tejto práce nielen osvedčených umelecko-historických alebo pamiatkárskych odborníkov, ale aj miestnych pracovníkov, čo je vzhľadom na rozvíjanie a rozmnožovanie radov pamiatkárskych pracovníkov veľmi záslužné. Primeranú pozornosť venuje časopis aj problémom muzejníctva, kým nebude mať ono samostatný časopis.

V 1. čísle V. ročníka časopisu Pamiatky a múzeá venuje sa pozornosť starému východoslovenskému mestu Bardejovu ako jednému z najcennejších mestských rezervácií na Slovensku. S dejinami mesta Bardejova nás stručne zoznamuje Alexander Frický (str. 2—5), kým E. Križanová sa podrobnejšie zaoberá stavebnými pamiatkami Bardejova (6—11), L. Šášky si zasa všima farský kostol sv. Egídia s bohatými pamiatkami, ktoré v reprodukcii uvádza (str. 12—22). O šarišskom múzeu v Bardejove, umiestenom v radnici, informuje Št. Apáthy (str. 23—26). Z ostatných príspevkov je zaujímavý príspevok dr. J. Mjartana *Slovenský skanzen*, narádzajúci v súvisе s úvahou Št. Pisoňa *K problematike starostlivosti ľudovej architektúry* (Pamiatky a múzeá IV, č. 4) na širšie chápanie ochrany starých pamiatok ľudového staviteľstva aj so zreteľom na skutočnosti dôležité pre národopis (str. 27—32). Spišským hradom, svojim rozsahom najväčším na Slovensku, zaoberá sa D. Menclová, podávajúc jeho podrobný stavebný vývin a jeho rozbor (str. 32—39).

Informatívny charakter majú príspevky L. Benického o múzeu Slovenského kraju v Lipt. Mikuláši (str. 40—43) a E. Sabola o košickom lapidáriu (str. 43—45), ako aj zpráva o zrúcaninách starého kostola a templárskeho kláštora v Piešťanoch (str. 46).

2. číslo časopisu Pamiatky a múzeá je venované Kremnici. V príspevku *Historický rámeč Kremnice* (str. 49—53) miestny archívár T. Lamoš veľmi poutne podáva hlavné historické fakty o dejinách Kremnice so zreteľom na hospodársky a sociálny vývin. L. Šášky opäť informuje o stavebnom vývine tohto mesta, ktorého stará časť podobne ako v Bardejove tvorí chránenú rezerváciu, v ktorej v poslednom čase sa uskutočňujú rôzne pamiatkovo-ochrannárske podujatia (str. 54—70). O novozriadenom okresnom vlastivednom múzeu v Kremnici informuje P. Florek (str. 71—73). V článku *Románska architektúra na Slovensku vo svetle nových vykopávkov* podáva V. Mencl niektoré zaujímavé výsledky svojho štúdia o románskych kostolných stavebných pamiatkach v porovnaní s niektorými podobnými pamiatkami nachádzajúcimi sa mimo územia Slovenska a hľadá súvislosť medzi ich vznikom. Ide najmä o kostolné stavby v Bíni, Sv. Benediku, Dehticiach, Šiveticiach, Diakovciach, Krásne, Drážovciach a Koleňanoch (str. 74—81). Drevenými krytými mostami na Slovensku sa zaoberá inžinier P. Ferienčík. Tieto mosty sa vyskytovali a vyskytujú ešte aj dnes na východnom Slovensku, najmä nad riekou Hnilec a Hornád (str. 82—86). O maliarstve na Slovensku v rokoch 1800—1840 informuje A. Petrová (str. 87—90), o múzeu Slovenského národného povstania zasa J. Šufliarsky (str. 90—92). Zaujímavé údaje o oprave trojičného súsošia v Kremnici podáva P. M. Fodor (str. 93—95).

Levoči je venované 3. číslo časopisu Pamiatky a múzeá. V poslednom čase sa neraz Levoči venovala pozornosť v

súvislosti s pozoruhodnými výsledkami reštaurátorských podujatí bratov Kotrbobcov. Levoča si zasluhuje plnú pozornosť po každej stránke, lebo je to mesto, v ktorom je celý rad cenných pamiatok stavebných a najmä sochárskych a maliarskych. Z týchto sa mnohé podarilo zachrániť pred skazou, ktorá bola spôsobená nešetrnosťou predchádzajúcich generácií. P. Horváth v článku *Z minulosti stredovekej Levoče* zoznamuje s niektorými zaujímavými skutočnosťami, ktoré charakterizujú osudy Levoče najmä na sklonku stredoveku (str. 98—101). M. Kovačevičová s A. Cidlinskou podávajú v článku *Levoča a jej výtvarné pamiatky* prehľad informácií najmä o stavebných pamiatkach chrámových, ako aj občianskych (str. 102—115). Osobitne si všima V. Kotrba levočský farský kostol, rozsiahle reštauračné práce a jej výsledky, na ktorých mal podiel spolu so svojimi bratmi (str. 116—130). V ďalšom článku si ten istý autor všima stredovekú Levoču, jej vznik a pôdorys (str. 131—133). A. Petrová pokračuje vo svojom prehľade maliarstva na Slovensku v rokoch 1840—1918 (str. 134—140). Z informatívnych článkov o muzejníctve prinášajú sa zprávy o spišskom múzeu v Levoči (str. 141—142) a o okresnom múzeu v Rožňave (str. 143—144).

Posledné 4. číslo V. ročníka časopisu *Pamiatky a múzeá* je venované Prešovu. Stručný náčrt dejín mesta Prešova podáva J. Hlinka (str. 146—149), kým E. Križanová dopĺňa jeho údaje a obsirnejšie si všima stavebné pamiatky mesta (str. 150—159), o pôdoryse ktorého nás podrobne informuje D. Dorotjak (str. 160—162). V. Mencl podáva súhrmnú zprávu o storočnej starostlivosti o stavebné pamiatky na Slovensku, z ktorého je zjavné, že terajšie obdobie znamená nebyvalý rozvoj po každej stránke (str. 163—173). Pastierskym staviteľstvom v Tatrách sa zaoberá T. P. Szafer (str. 174—178), o no-

vom krajskom múzeu v Prešove informuje E. Konček (str. 184). Problematikou reštaurovania na Slovensku v posledných rokoch sa zaoberá P. M. Fodór, ktorý podáva aj prehľad doteraz vykonaných reštauračných prác (str. 184—190). Podstatnú časť jednotlivých čísel zaberajú veľmi výrazné a starostlivo reprodukované fotokópie.

V budúcom ročníku má časopis *Pamiatky a múzeá* venovať pozornosť ďalším mestským rezerváciám na Slovensku: B. Štiavnici, Kežmarku, Spišskej Sobotě a Spišskej Kapitule.

Fr. Bokes

SBORNÍK ARCHIVNÍCH PRACÍ, roč. VI (1956), č. 1—2. Vydáva Archivna správa MV v Prahe.

VI. ročník sborníka archivních prací prináša príspevky, týkajúce sa najrozličnejších období a otázok našich dejín a pomocných vied historických. Na rozdiel od predchádzajúcich ročníkov prináša aj aktuálne zprávy a prehľad literatúry s archivnou problematikou.

Václav Pletka v práci *Dělnické písně na nápev „Kde domov můj“* ukazuje, že robotnícke spevníky boli oveľa početnejšie, než ako sa doteraz uvádzalo. Širším prieskumom sa ich podarilo zistiť 33, najmä, pravda, v rukopisoch. V nich i v rozličných časopisoch sa nachádzajú robotnícke parafrázy na nápev terajšej štátnej hymny. Prvá známa parafráza je z roku 1868. Vo väčšine týchto parafráz poukazujú ich autori na neradostný život robotníckeho ľudu a na jeho vykorisťovanie kapitálom.

Zaujímavé postrehy má Miloslav Novák v štúdiu *Austroslavismus, příspěvek k jeho pojetí v době předbřeznové*. Autor v nej rozlišuje medzi austroslavizmom ako východiskom ďalšej českej politiky a austroslavizmom vyplývajúcim zo slabosti Rakúska. Tento druhý smer dokumentuje na živote a diele Leva Thuna. Konštatuje, že vplyv Thunových

názorov bol síce značný a spôsobil v českých liberálnych kruhoch určitú dezorientáciu, no po revolúcii roku 1848 nemal už význam.

Problematiky vývoja slovenských miest zo špeciálneho hľadiska sa dotýka štúdia Vojtecha Štibraného *Príspevok k dejinám administratívy mesta Trenčína do roku 1870*, ktorá spracúva vývoj mestskej správy v Trenčíne a má zároveň slúžiť ako príklad možnosti všestranného využitia materiálu našich mestských archívov. Úvodom vysvetľuje autor postavenie Trenčína medzi kráľovskými mestami a po poukázani na písomný materiál o verejnoprávných výsadách mesta opisuje vzťah mesta k panovníkovi a zásahy uhorských kráľov do samosprávy mesta. Podrobnejšie sa zaoberá funkciou mesta ako člena krajského snemu, stykmi mesta s kráľovskou komorou a pomerom mesta k držiteľom hradu a k župe. Zvlášť podrobne preberá pôsobnosť širšej a užšej mestskej rady a najmä právomoc jednotlivých mestských funkcionárov. V nasledujúcej časti štúdie skúma autor mestské hospodárstvo, najmä jeho najdôležitejšie odvetvia. Prijmy mesta rozdelil do 16 skupín, z ktorých najväčšiu položku tvorili príjmy z dovezeného a vyčapovaného vína. Z výdavkov najviac zafazovali mestskú pokladnicu poplatky a dávky kráľovskej komore a vojenské kontribúcie. V kapitole o hospodárstve sa zaoberá aj daňami a dávkami, ich druhmi a spôsobmi vymáhania. Všíma si najmä roboty, ktorými boli povinní obyvatelia dedín, ktorým bolo mesto zemskou vrchnosťou. Ďalšou časťou štúdie je skúmanie pomeru mesta a jednotlivých cechov. Poslednú časť tvorí veľmi stručná časť o zmenách v správe mesta za kapitalizmu.

Emil Hradecký na začiatku štúdie *Tereziánský katastr. Rozbor fondu* zdôrazňuje význam tereziánskeho katastra v rade českých katastrov a podrobnejšie

sa zaoberá jeho vznikom a osudmi. Vlastnou štúdiou je rozbor fondu, t. j. tej časti registratúry rektifikačnej kancelárie, ktorá vznikla v rokoch 1713—1748 i s prípravným, sprievodným a dodatkovým materiálom. Opisuje jednotlivé druhy materiálu, uvádza spôsob jeho usporiadania a upozorňuje na jeho dôležitosť a cenu.

Štúdia Jindřicha Šebánka a Sási Duškovej *Česká listina doby přemyslovské* si vzala za cieľ ukázať vývoj českej listiny v přemyslovskej dobe. Základným metodologickým východiskom tejto práce bol autorov názor, že úlohou diplomatiky nie je iba zisťovať pravosť či nepravosť listiny alebo študovať jej vznik, ale sledovať, akú mal diplomatický materiál funkciu. V tomto ročníku sú uverejnené časti, ktoré skúmajú listiny nižších feudálov duchovných, listiny feudálov svetských a listiny miest a ich obyvateľov. V ďalšej časti majú byť spracované listiny zemepanské a biskupské.

Archívnym fondom z obdobia prvej ČSR sa zaoberá Ján Pivoluska v článku *Úrad expozitúry Ministerstva zemědělstva v Bratislave*. Po charakteristike pomerov na Slovensku po prevrate roku 1918 a po opísaní právomoci ministra s plnou mocou pre správu Slovenska podrobuje autor rozboru expozitúry Ministerstva zemědělstva v Bratislave, ktorá sa utvorila 1. aug. 1920 z bývalého zemědělského referátu pri ministrovi s plnou mocou. Zisťuje, že expozitúra mala dve etapy vývoja: Roky 1920—1925, obdobie ešte nevyhranenej kompetencie, a roky 1926—1928, obdobie stabilizácie. Podrobne rozoberá činnosť jednotlivých odborov expozitúry a zmeny, ktoré nastali roku 1926. V krátkosti sa zmieňuje o situácii v poľnohospodárstve na Slovensku v príslušnom období a poukazuje na možnosti využitia fondu.

Článok maďarského autora Ivána Borsu *Niekoľko aktuálnych otázok o sprístupňovaní archívneho materiálu* (v

preklade J. Zudela) sa zaoberá úlohami archívov a najdôležitejšími prácami, ktoré súvisia so sprístupňovaním archívneho materiálu. Sú to najmä usporadovanie, inventarizovanie, opis a vyhotovovanie pomôcok. Zdôrazňuje najmä dôležitosť usporiadania, ktoré tvorí predpoklad pre všetky ostatné práce.

Václav Hlavsa v príspevku *Zápisy o socialistickej Prahu (Dokumenty k činnosti komunistického klubu na Staroměstské radnici v letech 1923—1939)* zdôrazňuje cenu zápisov o schôdzkach samosprávnych sborov — zastupiteľstiev a rád. Po ich kritickom zhodnotení podáva prehľad činnosti komunistického klubu v Prahe v rokoch 1923—1939 na základe zápisov o schôdzkach ústredného zastupiteľstva hlavného mesta Prahy. Na vybraných zápisoch ukazuje, ako komunistickí členovia zastupiteľstva bojovali za požiadavky robotníckej triedy až do januára 1939, keď ich vládnúca trieda sprostila ich funkcie.

Tematikou českých dejín štyridsiatych rokov 18. stor. sa zaoberá Marie Lišková v práci *Mimořádný trestní soud po bavorské okupaci Čech (Judicium delegatum 1743—1744)*. Štúdiá má byť príspevkom k hospodárskym a politickým dejinám Čiech po bavorskej okupácii. Autorka sa zaoberá činnosťou dvorskej komisie, ktorá mala potrestať priaznivcov Karola Albrechta na podklade skúmania spisového materiálu z doby bavorskej okupácie a ktorá pripravovala prácu súdneho orgánu, zvanému *Judicium delegatum*. Tento orgán v spolupráci s kráľovským prokurátorom vyšetroval a súdil tých, ktorí boli podozriví z podporovania Karola Albrechta. S činnosťou *Judicium delegatum* súvisela aj sekvestrácia majetkov odsúdencov. Činnosť *Judicium delegatum* prerušil pruský vpád do Čiech. Vplyvom neskorších politických udalostí bolí niektoré jeho výroky — najmä sekvestračné — zmiernené, no napriek tomu jeho

činnosť podstatne prispela k upevneniu absolutizmu habsburskej dynastie.

Michal Kušík v štúdiu *Sloveniká v Maďarsku podľa základných inventárov OL* podáva prehľad archívneho materiálu nachádzajúceho sa v Krajinskom archíve v Budapešti a týkajúceho sa Slovenského územia. Ako podklad pre túto štúdiu slúžili autorovi základné inventáre archívnych fondov z obdobia feudalizmu a porevolučného absolutizmu, ktoré vydalo Krajinské ústredie archívov v Budapešti. Autor v nich sleduje najmä materiál zo Slovenska, ale aj materiál centrálnych úradov, ktorý má k Slovensku nejaký vzťah.

V rubrike Zprávy píše Miroslav Truc o stave a úlohách archívu Karlovej univerzity, kde podáva prehľad vykonaných prác, prehľad materiálu a zmien v jeho kvantite. Načrtáva aj úlohy, ktoré pracovníkov v tomto archíve očakávajú. V druhom čísle, v rozsiahlejšom príspevku *Báňskohistorický výzkum v českém báňském archivu* podávajú J. Bílek, L. Jangl a Z. Šimon históriu českého banského archívu, poukazujú na pramene banskohistorického výskumu a jeho metódy. J. Knespl podáva zprávu o archivnictve v Maďarsku na základe referátu I. Borsu predneseného na oslavách 200 ročného trvania Országos levéltáru.

V rubrike Literatúra si Čestmír Hladík všima otázky archívnej teórie a praxe v prvom ročníku *Istoričeského archívu*. V druhom čísle viacerí recenzenti podávajú zprávu o I.—IV. ročníku medzinárodného archívneho časopisu *Archivum*, vydávaného Medzinárodnou archívnu radou.

S radosťou konštatujeme, že slovenskí archivári sú v VI. roč. zborníka zastúpení početnejšie, ako to bolo doteraz. Treba si iba želať, aby si zborník v plodnej spolupráci archivárov oboch našich národov aj naďalej zachovával svoju dobrú úroveň.

J. Watzka

SBORNÍK ČESKOSLOVENSKÉ AKADEMIE ZEMĚDĚLSKÝCH VĚD — HISTORIE A MUSEJNICTVÍ 1956. Vydáva Československá akademie zemědělských věd v Praze; vychází čtyřikrát do roka.

Československá akademie poľnohospodárskych vied začala roku 1956 vydávať popri doterajších zborníkoch venovaných vyslovene problematike výrobných odvetví poľnohospodárstva a lesníctva aj zborníky zaoberajúce sa historickými a muzejnými otázkami oboch uvedených hospodárskych odborov. Je ním samostatný rad „Sborníka“ nazvaný „Historie a musejnictví“, ktorý má v programe uverejňovať štúdie a články jednak z dejín poľnohospodárskej a lesnej výroby, jednak z hospodárskych a sociálnych dejín ľudu pracujúceho v poľnohospodárstve.

Nový časopis si vytýčil za úlohu uverejňovať popri historických štúdiách z dejín poľnohospodárstva a lesníctva z najširšieho hospodárskeho a časového rozpätia aj pomáhať predovšetkým pri riešení výrobných problémov poľnohospodárstva a lesníctva tým, že bude sústavne uverejňovať výsledky historických výskumov. Užitočnosť použitia výsledkov historických výskumov v lesnom hospodárstve, menovite pri obnove lesných porastov a zalesňovaní (historická časť typologického prieskumu lesov), sa dnes všeobecne uznáva. Postupne aj v poľnom hospodárstve, ktoré pracuje v omnoho kratších výrobných obdobiach, pocífuje sa potreba, a to najmä pri robení nových opatrení v záujme zvýšenia produkcie živočišnej i rastlinnej, poznať minulý vývoj v príslušnom odvetví.

Už prvé číslo nového zborníka prináša štúdie z dejín poľnohospodárstva a lesníctva s týmto zameraním. Je to predovšetkým článok, v ktorom inž. Mydlarčík uverejňuje parciálne výsledky širšej výskumnej úlohy zameranej na

dejiny chovu hovädzieho dobytku v českých krajinách v 18. a 19. storočí (*Chov skotu na severovýchodné Moravě v 1. polovině 19. století se zvláštním zřetelem k fulneckému a novojičínskému panství*). Autor spracoval z celkového programu výskumnej úlohy zatiaľ iba úsek zahrnujúci obdobie 1820—1865, priestorove obmedzený na pasienkársku oblasť severovýchodnej Moravy a Sliezska, známu aj pod názvom Kravaňsko, ktorá zaujíma v dejinách chovu hovädzieho dobytku v našom štáte význačné miesto. Na základe štúdia súčasnej literatúry archívnych prameňov prichádza k záveru, ktorým sa potvrdzuje názor o domácom pôvode kvalitného červenostrakatého dobytku tzv. kravaňského rázu. Tento poznatok je veľmi cenný pre súčasné snahy po zušľachtení chovu hovädzieho dobytku v tejto oblasti.

V tom istom čísle je uverejnený aj príspevok Z. Štrejna *Z historie zaniklého cukrovnictví v jižních Čechách*, ktorý poukazuje na nevýnosnosť pestovania cukrovky v oblasti južných Čiech, čo bolo jednou z hlavných príčin úpadku a postupného zániku sľubne sa rozvíjajúceho cukrovárskeho priemyslu na juhočenských schwarzenberských veľkostatkoch v druhej polovici 19. storočia (cukrovary v Českých Budějoviciach a v Protivíne).

Druhé číslo prináša článok L. Štěpánka *Hák v Orlických horách*. Tento druh najstaršieho slovanského oradla používali až do najnovšej doby v oblasti Orlických hôr tamojší roľníci na ničenie buriny a obhŕňanie zemiakov. Článok obsahuje skúsenosti a poznatky starých roľníkov pri práci s hákom.

Tretie číslo prináša metodickú prednášku V. Černého na tému *Historický výskum příčin kolísání sklizní* obsahujúcu jednak prehľad a zhodnotenie jednotlivých druhov prameňov, ktoré k tejto práci môžu poskytnúť archívy veľkostatkov, ako aj pracovný postup pri robení výskumu. Cieľom výskumu je

zistiť mimoriadne výkyvy v úrode a poruchy v počasí v najrozličnejších poľnohospodárskych oblastiach v minulosti. Tieto výsledky potom použije odbor poľnohospodársko-lesníckych meliorácií pri zriaďovaní ochranných pásov, vetrolamov, pri zavádzaní nových opatrení smerujúcich k zvýšeniu úrodnosti pôdy, ako aj pri určovaní optimálnych miest pre pestovanie jednotlivých druhov plodín.

Z článkov výskumnického rázu treba ešte uviesť príspevok O. Bendu a Z. Berana *Metody obalování semen v historickém přehledu let 1838—1866*, ktorého podstatnú časť tvoria úryvky z českých hospodárskych časopisov z uvedeného časového rozpätia, týkajúce sa stimulácie a obalovania semien. O význame historickej metódy v hodnotení lesného hospodárstva, ktorá dokazuje vplyv lesného hospodárstva v minulosti na súčasné lesné hospodárstvo, píše výskumnícky pracovník v lesníctve A. Jančík v článku *Historická metoda v dlouhodobém hodnocení lesního hospodářství*.

Všetky z doteraz uvedených štúdií a článkov sa zaoberali dejinami poľného a lesného hospodárstva so zameraním k praktickým výrobným problémom týchto hospodárskych odborov v súčasnosti. No popri týchto článkoch priniesli prvé tri čísla nového zborníka aj príspevky širšieho zamerania. Z nich najrozsiahlejšia je štúdia J. Křivku *Roudnický velkostatek na sklonku 16. století*. Autor v nej v hlavných črtách zachycuje stav tohto panstva, ležiaceho v najúrodnejšej časti Čiech, v časovom rozpätí sedemnástich rokov na konci 16. storočia, t. j. v období, keď bolo majetkom Viliama z Rožmberka. Toto obdobie je charakterizované úsilím o rozšírenie režijného hospodárenia a vôbec o rozmnoženie príjmov panstva.

Veľmi cenný a inštruktívny je príspevok E. Janouška *Význam výkonu a využití robotních služeb v zemědělské vý-*

robě na feudálním velkostatku. Autor si všima vytýčený problém, najmä v druhej polovici 18. a v prvej polovici 19. storočia, t. j. v období prechodu českého feudálneho veľkostatku vo veľkostatok kapitalistický. Ako pramene k svojej práci používa predovšetkým materiál prevádzkovej povahy (hospodárske účty), dokumentujúci plnenie urbárskych povinností vyplývajúcich z normatívnych ustanovení urbárov a robotných patentov. Na príklade dvoch českých panstiev (Frýdlant a Nové Hrady) ukazuje autor, ako relúcia robotných povinností (t. j. peňažitá náhrada miesto plnenia urbárskych robotných povinností in natura) súvisela s nízkou produktivitou poddanskej práce, najmä tzv. prác účelových. Pre veľkostatok bolo preto výhodnejšie požadovať peňažitú náhradu za urbárske roboty, menovite za robotu s poľom. Štúdium hospodárskych účtov zo spomenutých dvoch panstiev ukazuje, ako v položke príjmov plynúcich panstvu za urbárske roboty vykazuje rubrika zachycujúca robotnú relúciu stúpajúcu tendenciu.

Problematickou usporiadania pozemkového vlastníctva v prvej ČSR sa zaoberá J. Michl v rozsiahlejšej štúdií *Revoluční ovzduší zrodu první české pozemkové reformy a jeho odraz u českých politických stran*. Ako už sám názov štúdie naznačuje, sústredil autor svoju pozornosť predovšetkým na obdobie, ktoré bezprostredne predchádzalo odhlasovaniu prvého československého zákona o pozemkovej reforme (tzv. záborový zákon), t. j. na dobu od novembra 1917 do apríla 1919. Aj v tomto krátkom období všima si iba jednu stránku problému, a to postoj jednotlivých českých strán k otázke potreby spravodlivejšieho usporiadania pozemkového vlastníctva v novom československom štáte. Zápas o zásady nového usporiadania vlastnických pomerov k pôde začal sa medzi českými stranami ešte pred vznikom ČSR a postupne, naj-

mä v novom štáte československom, nadobúdal ráz súboja medzi dvoma českými stranami: agrárnou a sociálnodemokratickou. Obe politické strany sa stavali k otázke pozemkovej reformy kladne. Agrárnu stranu a ostatné buržoázne strany viedli k tomu dôvody národnostné a hospodárske (likvidácia nemeckého pozemkového majetku nadobudnutého najmä z pobielohorských konfiškácií a oslabenie pozícií nemeckého kapitálu), zatiaľ čo sociálnodemokratická strana očakávala od pozemkovej reformy predovšetkým riešenie páličivých sociálnych problémov. Štúdia je založená prevažne na článkoch a polemikách uverejňovaných v novinách a časopisoch príslušných politických strán v období 1917—1919, ako aj na údajoch zo stenografických záznamov o schôdkach Národného zhromaždenia. Sú to teda pramene, ktoré nemôžu osvetliť otázku zrodu prvej československej pozemkovej reformy v celom jej rozsahu a v celoštátnom meradle, čo si konečne aj autor štúdie sám uvedomuje.

Prvý ročník sborníka *Historie a muzejnictví* priniesol ešte dva články o prameňoch a literatúre k dejinám poľnohospodárstva v západnej Európe. Je to predovšetkým článok J. Poliškenského *Nové práce k dějinám zemědělské výroby v zemích západní Evropy v 16.—18. století* a preklad článku R. H. Hiltona *Obsah a prameny dějin zemědělství do roku 1500*.

Z problematiky muzejníctva treba pre úplnosť spomenúť ešte informatívne zprávy o dejinách pôdohospodárskeho múzea v Prahe (t. č. umiestneného na zámku Kačina a Konopiště), ako aj o práci pôdohospodárskeho múzea v Budapešti.

Fr. Sedlák

SBORNÍK PRO DĚJINY PŘÍRODNÍCH VĚD A TECHNIKY I, II. Vydáva Nakladatelstvo Československej a-

kadémie vied, Praha 1954 a 1955. Strán 275 a 253.

Dejiny prírodných, technických, lekárskejších a biologických vied sa sústavnejšie začínajú u nás pestovať vlastne až po založení Československej a Slovenskej akadémie vied. Kým v Slovenskej akadémii vied boli vytvorené ako samostatné pracoviská Kabinety pre dejiny lekárskejších a biologických vied, pre dejiny prírodných a technických vied a napokon pre dejiny poľnohospodárskych vied (v poslednom čase sa uvažuje o ich zlúčení v ústav pre dejiny vied), v Čs. akadémii vied bola okrem iného vytvorená Komisia pre dejiny prírodných vied a techniky, ktorá je vlastne niekdajšia komisia podobného mena zriadená pri Československo-sovietskom inštitúte, preradená do ČSAV. Rozvoj historického výskumu, uskutočneného v rámci činnosti tejto komisie si vynútil vydávanie sborníka, v ktorom sú uverejňované menej rozsiahle výsledky výskumnej činnosti jednotlivých členov komisie. Doteraz vyšli dva ročníky Sborníka pro dějiny přírodních věd a techniky s príspevkami od rozličných autorov a s rozličnou tematikou. Okrem samostatných statí sa uverejňujú v sborníku aj tzv. živé pramene a hojne referátov o publikáciách, ktoré sa týkajú dejín prírodných vied a techniky. Do týchto sborníkov prispievajú aj slovenskí autori, prípadne českí autori uverejňujú tu svoje práce, pre ktoré čerpali materiál zo Slovenska.

V prvom ročníku Sborníka pro dějiny přírodních věd a techniky sa jeho vedecký redaktor J. Kořan zaoberá výrobnými prostriedkami českého priemyslu v prvej polovici 19. stor. (str. 9—20), Otakar Zich niektorými filozofickými otázkami dejín prírodných a technických vied (str. 21—36), Lad. Zachoval českou fyzikou pred rokom 1918 (str. 37—47), Fr. Psota prvým projektantom paroplavby v českých krajinách inž. V. Ma-

rešom (str. 70—80), J. Osolobě vývojom československej elektrizácie s osobitným zreteľom aj na Slovensko, odkiaľ uvádza zaujímavé dáta o zriaďovaní elektrární a zavedení elektrického osvetlenia (str. 81—107), St. Zeman sleduje podiel českých strojárni na výstavbe domácich a zahraničných cukrovarov (str. 108—138), B. Hájek uverejňuje zaujímavé podrobnosti o vedeckých začiatkoch českého chemika B. Braunera v jeho vzťahu k ruskému chemikovi D. I. Mendelejevovi (str. 139—146), V. Čepelák podrobne opisuje začiatky Škodových závodov v Plzni, ktoré vznikli na podklade železiarní Waldsteinských v Sedlci (str. 147—169), H. Entner podáva na základe archívneho materiálu vznik českej západnej železnice, vedúcej z Prahy do Domažlic (str. 170—191), M. Teich pokúša sa určiť podiel českého chemika B. Braunera v rozvoji učenia D. I. Mendelejeva (najmä jeho periodického zákona) (str. 192—219), R. Štechmiler určuje pôvod mechanika J. Božeka (str. 220—222) a M. Husová píše o nemociah sklárskych robotníkov na základe state dr. F. X. Bimanna z roku 1831. Jediným príspevkom so slovenskou tematikou v tomto ročníku je príspevok J. Schenka o bankských vodofažných strojoch zostrojených J. K. Hellom (str. 48—69). Ide o veľmi zaujímavú štúdiu Hellom dômyselne zostrojených zariadení na čerpanie vôd pre štiavnické bane. Podáva aj podrobné číselné výpočty, v prílohách potom uvádza staré bankské miery a váhy používané v 17. a 18. stor. a mzdové pomery robotníctva pri vodofažných strojných zariadeniach štiavnických baní. Píše aj o vzniku umelých rybníkov na zber vody pre bankské potreby. Hoci Schenkova štúdia je príliš hutne písaná, podáva v podstate ucelené a aj pre netechnika zrozumiteľné poučenia.

V druhom ročníku Sborníka pre dejiny prírodných vied a techniky sú uverejnené state J. Kořana o banskej

technike za feudalizmu v českých krajinách (str. 5—52), Fr. Riegra o novoobjavenom rukopise dr. V. J. Gintla, z ktorého vychádza najavo, že viacnásobnú telegrafiu objavil už roku 1855 pražský rodák dr. V. Gintl, teda skoro 20 rokov pred Edisonom. Autor state nevysvetlil však okolnosti, prečo zostal tento vynález prakticky nevyužitý (str. 53—68). A. Míka sa zaoberá osobnosťou tvorcu českých rybníkov v třeboňskom kraji, Jánom Krčinom z Jelčian (str. 180—195), J. Schenk zasa stavbou bankských rybníkov v 18.—19. stor. v českých krajinách a ich významom pre prevádzku rudných baní (str. 96—122), Zd. Vlachová si všima českého propagátora darvinizmu Jozefa Bulova (str. 122—125), Zd. Horský zasa kozmologické názory slovenského rektora Karlovej univerzity Jána Jessenia (str. 126—147), I. Kruliš niektoré vynálezy kladenských železiarní (str. 159—166). Zo slovenských, prípadne Slovenska sa týkajúcich príspevkov publikuje E. Ivan niektoré listy významných prírodovedcov 19. stor., ktoré sa nachádzajú v pozostalosti slovenského geológa D. Štúra v zbierkach Slovenského národného múzea v Martine. Dokresľujú vedecký profil slovenského učenca, ktorý by si zaslúžil podrobný životopis. Zaslúžilý dlhoročný pracovník na dejinách slovenského sklárstva J. Bárta, ktorý má do tlače pripravené *Dejiny sklárskeho priemyslu na Slovensku*, sleduje vznik sklárstva na Slovensku a jeho vývin až do polovice 17. stor., správne konštatujúc na rozdiel od maďarských historikov, že existencie sklárni na Slovensku v najstarších dobách súvisia s českým a nie s talianskym sklárstvom (str. 148—158).

V obidvoch ročníkoch sborníka je bohatá rubrika recenzií domácej i zahraničnej literatúry, ako aj zprávy z rôznych pracovísk.

Fr. Bokes

Na stránkach tohto vedeckého časopisu sovietskych historikov sa stále viac odzrkadľuje ideový ruch, podnetom ktorého bol XX. sjazd KSSS, prejavuje sa úsilie prekonať vplyv kultu osobnosti tak na hodnotenie jednotlivých historických udalostí a osobností, ako aj na celkový stav a perspektívy teoretického myslenia.

Bohato je zastúpená rubrika článkov diskusného charakteru. Pozornosť si zasluhuje predovšetkým stanovisko redakcie k diskusií o pôsobení ekonomických zákonov v antagonistických formáciách (*O vzniku diskusie o pôsobení ekonomických zákonov v antagonistických formáciách*, č. 7). Všetci účastníci tejto diskusie, prebiehajúcej na stránkach časopisu *Voprosy istorii* (roč. 1954, č. 5, roč. 1955, č. 1, 5, 10, roč. 1956, č. 1), nepochybovali o správnosti Stalinovej tézy, že „využitie ekonomických procesov, ekonomických zákonov v záujme spoločnosti sa deje v tej či onej miere nielen za socializmu a komunizmu, ale aj za iných formácií“.¹ Táto téza bola východiskom celej diskusie, ktorá podľa mienky redakcie bola pre vedu neosožná, pretože uvedená Stalinova téza „o využívaní ekonomických zákonov v záujme spoločnosti je nesprávna“ (str. 67) a účastníci diskusie sa zaoberali práve tým, ako konkrétne sa deje využívanie ekonomických zákonov v antagonistických formáciách, ktoré triedy a do akej miery ich môžu využívať, deje sa využívanie vedome alebo nevedome. Redakcia po zaujatí stanoviska k pôsobeniu ekonomických zákonov v antagonistických formáciách, najmä za kapitalizmu („...v týchto formáciách ekonomické zákony pôsobia živelne, podriaďujú si činy a vôľu ľudí ako sily, ktoré stoja nad nimi“, str. 66), zdôraz-

ňuje, že celá diskusia trpela scholastikou, že jej účastníci sa opierali o citáty a nie o konkrétny historický materiál. Svoje stanovisko k „nevydarenej diskusií“ uzaviera poučením, ktoré z nej vyplýva pre časopis: „Teoretické otázky treba riešiť na stránkach historického časopisu, opierajúc sa o konkrétny historický materiál. Nemožno sa obmedziť na vysvetľovanie jednotlivých citátov alebo sa zaoberať scholastickými hádkami okolo jednotlivých téz“ (str. 67).

V rubrike diskusií je ďalej celý rad článkov o dielových problémoch dejín národov Sovietskeho sväzu, nastolujúcich nové hodnotenie sociálnoekonomických a spoločenských otázok. (G. D. Danijalov, *O hnutí horalov pod vedením Šamiľu*, č. 7, S. M. Dubrovskij, *Proti idealizácii činnosti Ivana IV.*, č. 8, V. N. Ševiakov, *K otázke opričinniny za Ivana IV.*, č. 9.)

K často pertraktovanej otázke formovania ruského národa (nácii) je tu článok P. J. Matvijevského (*Ob obrazovanii ruskej nacii*, č. 8). Rozoberá predpoklady a etapy vzniku ruského národa, no najmä tie sily, ktoré napomáhali a urýchlňovali tento proces. V článku (v ktorom je okrem iného zaujímavé zdôvodnenie proti používaniu termínu „buržoázny národ“, t. j. buržoaznaja nacija) prichádza k záveru, že ruský národ (nacija) ako historická kategória rozvíjajúceho sa kapitalizmu sa formoval a konsolidoval v procese triedneho boja národnooslobodzovacieho hnutia proti feudalizmu. Tento boj viedli všetky protifeudálne, buržoázne a maloburžoázne, revolučné a opozičné sily v krajine, ktoré v 19. stor. viedla revolučná demokracia a v období imperializmu proletariát.

* * *

Podstatnú časť jednotlivých čísel tvoria pochopiteľne články a štúdie o die-

¹ Stalin J. V., *Ekonomické problémy socializmu v SSSR*, Bratislava 1952, 44.

lových problémoch dejín národov SSSR. Z obdobia dejín sovietskej spoločnosti je tu niekoľko článkov, predovšetkým z obdobia občianskej vojny a zahraničnej intervencie. Z obdobia príprav Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie je tu článok F. I. Drabkinovej *Všeruská porada bolševíkov v marci 1917* (č. 9). Účastníčka tejto významnej porady opisuje podrobne situáciu v strane a krajine pred poradou, jej priebeh, nedostatky jednotlivých prijatých rezolúcií (o vojne, o pomere k dočasnej vláde). Článok sa vyznačuje detailnou znalosťou priebehu porady, z ktorej sa nezachovali protokoly (autorka stenografovala a u nej sa zachoval koncept). V závere opisuje Leninov príchod z emigrácie a význam jeho Aprílových téz. Tejto problematiky sa dotýka aj odpoveď I. N. Burdžalova (č. 8) na kritické pripomienky k jeho článku (VI, 1956, č. 4), v ktorej obhajuje a spresňuje svoje závery (datované manifestu RSDRS,² hodnotenie manifestu byra ÚV RSDRS, „redakčný prevrat“ v Pravde a pozícia byra ÚV RSDRS v marci 1917).

Podnetný je článok S. F. Najdu a Ju. P. Petrova *Komunistická strana — organizátorka víťazstva na Východnom fronte roku 1918* (č. 10). Rozborom rozsiahleho archívneho materiálu ukazuje, že v sovietskej historiografii (aj v *Dejinách VKS (b)*) sa neprávom preceňoval pod vplyvom kultu osobnosti význam južného frontu roku 1918 a píše: „V lete a v jeseni 1918 hlavným frontom bol východný front. Tu sa rozhodovalo o osude krajiny Sovietov. Význam východného frontu určovalo niekoľko okolností: Československý sbor, tvoriaci jadro kontrarevolúcie na tomto fronte, bol vážnou vojenskou silou“ (str. 6). Podrobne opisuje rozsiahle opatrenia sovietskej moci na Východe, jednotlivé bojové operácie proti čs. légiám a koneč-

ne ich porážku. Autorom použitý materiál umožní ešte lepšie osvetliť dosah kontrarevolučného vystúpenia čs. légii v Rusku v tomto období. Hojne využíva zaznávané Leninove direktívy rôzneho druhu, v ktorých hodnotil vystúpenie čs. légii, ukazoval na jeho nebezpečenstvo. Tak napr. Lenin 1. augusta 1918 písal pracovníkom východného frontu okrem iného i toto: „Teraz celý osud revolúcie je na jednej karte: čo najrýchlejšie víťazstvo nad Čecho-Slovákmi na fronte Kazaň—Ural—Samara. Od toho závisí všetko“ (str. 12). Z obdobia boja proti domácej a zahraničnej kontrarevolúcii je tu ďalej článok N. F. Kuzmina *K dejinám rozdrvenia Denikinových bielogvardejských vojsk* (č. 7). Rozoberá priebeh bojov na južnom fronte v druhej polovici roku 1919, podrobne rozoberá prípravu, rozpracovávanie a schválenie operačného plánu nástupu proti Denikinovi, opatrenia strany a vlády pre mobilizáciu materiálnych a ľudských rezerv pre front. Časove k tomuto obdobiu patrí korešpondencia z roku 1918 (uverejnená v č. 10) medzi tajomníkou Petrohradského byra ÚV J. D. Stasovovou a vedúcou technického sekretariátu ÚV strany v Moskve K. T. Novgorodcevovou, kratší materiálový článok L. V. Maksakova *Činnosť kolektívu agitačného vlaku „Októbrová revolúcia“ medzi roľníctvom (1919—1920)* (č. 10) a kratšia výmena názorov medzi P. M. Ponomarenkom a E. S. Oslikovskou, A. V. Snegovom o politike strany na ukrajinskej dedine v rokoch 1919—1920 (č. 8).

Z obdobia sovietskej spoločnosti sú tu ďalej články: V. P. Danilov, *Materiálo-technická základňa poľnohospodárstva SSSR v predvečer úplnej kolektivizácie* (č. 7), J. M. Polanskaja, *Z dejín socialistickej industrializácie Sibíri* (č. 8). Z obdobia dejín Veľkej vlasteneckej vojny je tu štúdia F. I. Sirota *Vojensko-organizátorská práca leningradskej organizácie VKS(b) v prvom období Veľkej vlasteneckej vojny* (č. 10) a krátky

² K tomu porov. *Istoričeskij archiv* 1956, č. 5, 148.

informatívny článok J. I. Keřnera *Pra-cujúci mesta Sevastopol' v boji s ne-meckými okupantami (1941—1942)* (č. 9).

Okrem spomínaných článkov a disku-sií o hodnotení Ivana IV. a hnutia ho-ralov pod vedením Šamila a iných je tu veľa tematicky pestrých článkov z predsovietskeho obdobia dejín národov SSSR. Vyniká medzi nimi najmä roz-siahlym materiálom fundovaná štúdia známeho sovietskeho archeológa B. A. Rybakova *Ostrimirova letopis* (č. 10). Autor zložitými cestami ukazuje miesto spomínaného letopisu v komplexe sta-roruských „letopisných svodov“, ťaží z nej údaje pre vylúštenie ruských histo-rických koncepcií v 11.—12. stor. a na-koniec konfrontáciou s inými prameň-mi ukazuje na stupeň jeho hodnoty ako historického prameňa. Z obdobia neskorého feudalizmu je krátky materiá-lový článok J. N. Ošanina *Choziajstvo pomeščikov Pazuchinych v 17.—18. ve-kach* (č. 7). Informatívneho charakteru sú články: R. A. Taubin, *Revolučná pro-paganda v „voskresnych školach“ v Rus-ku v rokoch 1860—1862* (č. 8), O. V. Jonovovej, F. G. Safronova, *O sociálno-ekonomických vzťahoch v Jakutsku v 17.—19. stor.* (č. 8). No najviac článkov nachádzame z dejín robotníckeho hnu-tia v Rusku. Veľa doteraz neznámeho materiálu prináša článok G. S. Ako-piana *Korešpondencia V. I. Lenina a S. G. Šaumiana o národnostnej otázke* (č. 8). V korešpondencii (najintenzív-nejšej v rokoch 1913—1914) Šaumian formuluje svoje názory, poskytuje Le-ninovy cenný materiál z konkrétneho života mnohonárodného Zakaukazska a sprisňuje svoje závery. Korešpondencia ukazuje na to, ako Lenin v spolupráci s inými významnými činiteľmi robotní-ckeho hnutia dôkladne, postupne vypra-coval národnostný program bolševickej strany. Z počiatočného obdobia robot-níckeho hnutia v Rusku je článok B. S. Itenberga *Styky pokrokových robot-níkom Ruska s revolučným hnutím na*

Západe (sedemdesiate roky 19. stor.) (č. 9). Ju. Z. Polevoj v článku *Rozširovanie marxizmu v Rusku* (č. 7) všima si okrem otázok šírenia marxistickej literatúry v Rusku v druhej polovici 19. stor. aj širšie súvislosti pripravenosti podmienok v Rusku pre tieto myšlienky. Z prob-lematiky robotníckeho hnutia v Rusku v tomto období je aj článok M. A. Mos-kaleva *Boj za vytvorenie marxistickej robotníckej strany v deväťdesiatych ro-koch 19. stor.* (č. 8). Z dejín ukrajinské-ho národa je článok V. T. Horbaľuka a T. D. Jonkinovej *Rozvoj kapitalizmu v poľnohospodárstve a rozklad roľníctva na Ukrajine v druhej polovici 19. stor.* (č. 9).

* * *

Bohato je zastúpená problematika všeobecných dejín. Zo staršieho obdobia je tu štúdia M. N. Paka z kórejských dedín *O charaktere sociálnoekonomických vzťahov v štáte Sillá (3.—6. stor.)* (č. 7). Zaujímavá je štúdia M. Ja. Sjuz-jumova *Rozdelenie cirkvi roku 1054* (č. 8). Z problematiky počiatočného obdobia buržoáznej revolúcie vo Francúzsku je tu štúdia V. M. Dalina *Babeuf a Marat v rokoch 1789—1790* (č. 9). Autor doteraz známe skutočnosti pomeru medzi Ba-beufom a Maratom podstatne dopĺňuje novými, doteraz neznámymi materiálmi z archívu Ústavu marxizmu-leninizmu pri ÚV KSSS a stopuje ich ideový a politický vývin ako príčinu neskoršieho rozchodu. Do problematiky amerických dejín siaha I. A. Beľajevskaja v štú-dii *Benjamin Franklin — činiteľ národ-nooslobodzovacieho hnutia amerického ľudu* (č. 10). No najviac je tu článkov z 19. stor. Čínsky historik Ma-Chun-mo a sovietsky V. N. Nikiforov v spo-ločnom článku rozoberajú *Boj vo vnútri vedenia tajpinov a prevrat roku 1856* (č. 9). Leningradský historik D. I. Gold-berg v článku *Vznik a prvá etapa ro-botníckeho socialistického hnutia v Ja-*

ponsku (č. 8) rozoberá obdobie robotníckeho hnutia v Japonsku v rokoch 1872—1896. Z bulharských dejín je tu článok I. N. Častuchina *Roľnícke hnutie v Bulharsku v rokoch 1899—1900 a vznik Bulharského poľnohospodárskeho národného sväzu* (č. 9). Z oblasti dejín diplomacie je tu poznámka M. S. Alperoviča *O činnosti americkej diplomacie vo Francúzsku v rokoch 1870—1871* (č. 7).

Z najnovších dejín sú tu štúdie J. F. Jazkova *Farmárske hnutie v USA v rokoch 1932—1933* (č. 9) a Ch. Harsia *Internacionálne brigády v Španielsku (1936—1938)* (č. 7). Tri články sú venované dejinám nemeckého národa. S. I. Spivak sa zaoberá činnosťou skupiny *Internacionálnych komunistov Nemecka v Brehmene* (č. 9). Zaujímavý je článok A. A. Galkina a O. U. Nakropina z obdobia konca druhej svetovej vojny *Kapitulácia fašistického Nemecka a „vláda“ Dönitz* (č. 8). A nakoniec v č. 7 Ju. M. Šejnin rozoberá *Boj za demokratickú obnovu národnej kultúry v Nemeckej demokratickej republike (1945—1953)*.

* * *

Sovietski historici venujú v poslednom čase oveľa viac pozornosti ako predtým otázkam historiografie. To sa prejavilo čiastočne aj v týchto 4 číslach *Voprosov istorii*. Článok I. S. Kona *O „historizme“ Benedetta Croceho* (č. 10) vychádza v tomto čísle *Historického časopisu*. D. T. Taľnikov píše o *Kavelinovej koncepcii a historických názoroch Belinského* (č. 9). Z problematiky najnovšej americkej historiografie je tu článok B. I. Maruškina a N. N. Jakovleva *Historici americkej „novej školy“ o účasti USA v druhej svetovej vojne* (č. 7).

Redakcia pokračuje v uverejňovaní referátov z X. Medzinárodného kongresu historických vied v Ríme. V 7. čísle

je skrátene referát prof. Parížskej univerzity P. Renouvina *Terajšia orientácia prác z najnovších dejín*, v ktorom hodnotí vývoj historiografie najnovších dejín za posledných desať rokov.

* * *

V rubrike *Historická veda v SSSR* je zpráva o pripravách sovietskych historikov k 40. výročiu Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie (č. 7), zpráva o priebehu konferencie čitateľov časopisu *Voprosy istorii v Lenigrade* (č. 7) a v Kijeve (č. 8). O výsledkoch archeologických vykopávkov v SSSR roku 1955 informuje čitateľov A. L. Mongajť (č. 8). V tom istom čísle je zpráva o priebehu diskusie v *Historickom ústave AV SSSR o problémoch rozvoja kapitalizmu v Rusku po roku 1861*. V 10. čísle je uverejnená zpráva z priebehu diskusií o rozsiahlom Nečkinovej dvojzväzkovom diele *Dviženije dekabristov* v *Historickom ústave AV SSSR* a zpráva o priebehu diskusie v *Ústave ruskej literatúry o redakčnom článku v časopise Voprosy istorii (1955, č. 9)*. V 10. čísle je článok N. S. Komarova *K dejinám Leninovho inštitútu a ústredného stranického archívu (1919—1931)*.

Redakcia časopisu stále rozširuje rubriku *Historická veda v zahraničí*. Nachádzame v nej zprávu o posudzovaní I. zväzku dejín Poľska, napísaného poľskými historikmi (č. 7), informatívny článok L. V. Pozdėjevovej o desaťročnej práci *Deutsches Institut für Zeitgeschichte* (č. 7), článok amerického historika H. Apthekera o 70. sjazde Americkej historickej asociácie (č. 8), poznámky o *The Canadian Historical Review* (č. 8), článok V. V. Pochlebkina *O rozvoji a súčasnom stave historickej vedy v Nórsku* (č. 9), informatívny článok o práci *Poľsko-sovietskeho inštitútu* (č. 9), zprávu o zasadnutí byra *Medzinárodného výboru historických vied v Madride* (č. 9),

článok A. L. Galperina *O niektorých zvláštnostiach pokrokového smeru v súčasnej japonskej historickej vede* (č. 10) atď.

F. Gondor

SRPSKI ISTORISKI ČASOPIS

Historická veda vo Federatívnej ľudovej republike Juhoslávii sa v posledných rokoch úspešne rozvíja. Vo všetkých sväzových republikách, na fakultách, v historických ústavoch alebo v historických spolkoch prejavuje sa živá bádateľská činnosť v rozličných odboroch histórie. Svedčí o tom okrem iného najmä celý rad historických časopisov, vychádzajúcich v jednotlivých republikách a vo všetkých národných jazykoch Juhoslávie.

Historický ústav Srbskej akadémie vied vydáva svoj vedecký orgán *Istoriski časopis*, z ktorého vyšlo od roku 1948 niekoľko ročníkov. Jeho úlohou je „štúdium sociálnych, hospodárskych, politických a kultúrnych dejín srbského národa, ako aj jeho vzťahov k ostatným juhoslovanským a susedným balkánskym národom a štátom“. Časopis uverejňuje príspevky, v ktorých sa spracúva nový materiál, utvrdzujú sa a objasňujú nové fakty, opravujú a spresňujú prvšie poznatky...“ Osobitnú pozornosť chce venovať úsiliu o spracovanie problémov dejín národov Juhoslávie z hľadiska dialektického materializmu. Časopis pozýva k spolupráci aj vedeckých pracovníkov iných slovanských národov, pokiaľ sa zaoberajú problematikou v rámci jeho úloh.

V piatich objemných zväzkoch srbského *Istoriského časopisu* (ktoré máme doteraz k dispozícii) prevažujú pomerne kratšie články, zato ich obsah je pestrejší. Rok od roku sa náplň časopisu a jeho tematika rozširuje. *Istoriski časopis* prináša okrem väčších štúdií a drobnejších článkov zaujímavé príspevky z historickej geografie, početné recenzie

a poučné zprávy spolupracovníkov Historického ústavu o ich vedecko-bádateľských výskumoch. Piaty zväzok časopisu je venovaný pocte nestora srbských historikov akademika Jovana Radonoča pri príležitosti jeho osemdesiatych narodenin.

Ďalej upozorníme na rad príspevkov, ktoré často presahujú okruh miestnych dejín a môžu nepochybne vzbudiť záujem cudzích bádateľov, aj keď sa tieto nezaoberajú výhradne balkánskymi dejinami.

Prof. V. Novák podáva vo svojej prehľadnej stati hodnotiacu bilanciu juhoslovanskej historiografie v období medzi dvoma vojnami a poukazuje pritom na jej dnešné úlohy (zv. 1.). Právny historik prof. Soloviev zdôrazňuje potrebu vydania srbského diplomatára a pre tento cieľ pripojuje rad praktických pokynov (zv. 4.). Cenná je stať o prieskume starých srbských rukopisov a tlačí a iných pamiatok (zv. 2.). Niekoľko významných príspevkov sa zaoberá výskumami prieskumu archívneho materiálu v bohatom archíve dubrovnickom (zv. 1., 2. a 3.).

Prof. N. Radojčić venoval niekoľko článkov vynikajúcej právnej pamiatke stredovekého Srbska — Dušanovmu *Zákonníku*; sleduje v nich stopu byzantského práva v *Zákonníku*, dotýka sa otázok ochrany osobnej a majetkovej slobody, zaistenej v kódexe, a uverejňuje niektoré poznámky k jeho textu (zv. 2., 3., 5.). Poučná je kritická stať prof. V. Čubrilovića o problematike byzantského feudalizmu, podrobne rozoberajúca významné dielo *Pronija* (z roku 1951) akademika G. Ostrogorského, jedného z dnešných najlepších znalcov byzantského feudalizmu (zv. 3.). Do stredovekej feudálnej tematiky spadajú články hovoriace o statkoch, ktoré patrili v Srbsku 14. a 15. stor. ruskému kláštoru na Athose (zv. 5.), o výmene pôdy a na nej usadených sedliakov, zaznamenané v chrysobule byzantského cisára z roku

1104 (zv. 5.), o význame františkánských „dubii“ zo 14. stor. pre sociálne a cirkevné dejiny Bosny (zv. 5.), o čiernych otrokoch v Dubrovniku v 15. a 16. stor. (zv. 5.), o otázke tzv. Richter des Landes v známom nemeckom právnom kódexe z 13. stor. — Schwabenspiegel (zv. 5.) a i.

Rad zaujímavých a cenných príspevkov sa týka problematiky srbských a balkánskych dejín v období storočnej tureckej nadvlády. M. Bedović študuje turecké právne historické pamiatky a ukazuje v nich na stopy srbského stredovekého práva (zv. 2., 3. a 5.). Prof. Djurdjev hovorí o inštitúcii kňazov, predstaviteľov akejsi obecnej autonómie v juhoslovanských krajinách za tureckej správy (zv. 1.). Akademik Gl. Elezović podáva komentovaný preklad zaujímavých cestopisných poznámok chýrneho tureckého cestovateľa 17. stor. Evliju Čelebiho, vzťahujúcich sa k jeho púti z Belehradu do Hercegoviny (zv. 1.). Prof. J. Tadić nás podrobne zoznamuje s organizáciou námorného obchodu Dubrovnickej republiky v 16. stor. (zv. 1.). Na inom mieste čítame o katolíckej propagande na Balkáne v 17. stor. (zv. 3.), o probléme rybolovu v Dalmácii v 16.—18. stor. (zv. 5.), o zistení, že istý neznámy srbský pozorovateľ uvidel kométu z roku 1577 o mesiac prv ako Tycho de Brahe a iní hvezdári (zv. 4.); ostatne v srbských rukopisoch a kronikách sú ďalšie zmienky o kométach z 15.—19. stor. (zv. 5.).

Srbsko-rakúskych vzťahov sa týka článok o pôvode a význame tzv. Invitácie cisára Leopolda I., adresovanej balkánskym národom roku 1690 a vyzývajúcej ich k povstaniu proti Turkom (zv. 6.), ďalšia stať opisuje sedliacku vzburu roku 1720 v časti Srbska okupovanej Rakúskom (zv. 5.), iný príspevok prináša zaujímavé podrobnosti o živote v srbskom meste Karlovaci na rakúsko-tureckých hraniciach v prvej polovici 18. stor. (zv. 5.), ďalší článok sa zaoberá

nešťastným osudom srbských utečencov na rakúskom území po porážke srbského povstania roku 1813 (zv. 2). Pripomeňme v tejto súvislosti drobnú poznámku o tom, ako maďarský dejepisec jezuita Pray mal historicky ospravedlniť na výzvu grófa z Kouníc rakúske nároky na západnú oblasť Balkánskeho polostrova (zv. 1.). D. J. Popović uvádza mnohé údaje o srbskej kolónii v Komárne v 16.—18. stor. (zv. 5.). Iný autor hovorí zas o srbskej obchodnej kolónii v Tries- te v 18. stor. (zv. 5.).

Rad príspevkov zasahuje tematicky do dejín 19. stor. Z jednej state sa dozvedáme o postojí srbského kniežata Miloša k miestnemu povstaniu v západnom Bulharsku roku 1836 (zv. 3.), v inom článku sa píše o národnooslobodzovacom hnutí v nižskom kraji v rokoch 1833—1835 (zv. 5.), prof. V. Novak sa zaoberá srbsko-chorvátskymi vzťahmi v šesťdesiatych rokoch minulého storočia (zv. 1.), nájdeme tam príspevok k otázke maďarsko-srbského pomeru v revolučnom roku 1848 (zv. 2.) alebo príspevok k dejinám srbskej žurnalistiky v polovici 19. stor. (zv. 4.). Na novom archívnom materiáli je založená poučná rozprava o postavení tovarišov a učňov za rozkladu remeselníckych cechov v Srb- sku (zv. 2.).

Na dejiny robotníckeho hnutia v Srb- sku sa vzťahuje článok o prvých robotníckych demonstráciách roku 1870 v Kra- gujevací (zv. 5.). V inom článku sa skú- majú príčiny vyhnania Svetozara Mar- kovića, jedného z prvých srbských so- cialistov a zakladateľov socialistického hnutia medzi Juhoslovanmi v Vojvodi- ny, kde sa zdržoval ako politický emi- grant v rokoch 1872—1873 (zv. 5.).

Osobitná rubrika Istorického časopisu je venovaná historicko-zemepisným prís- pevkom. Upozorníme aspoň na progra- matickú stať prof. Ilju Sindika o úlo- hách historickej geografie (zv. 2.). Výz- namné miesto zaujímajú v časopise to- ponomastické štúdie, ako napr. *Topono-*

mastické problémy od známeho juhoslovanského lingvistu P. Skoka (zv. 3., 5.), *Ako Turci nazývali Belehrad*, od turkológa prof. Bajraktareviča (zv. 3.) a rad iných.

To, čo sme tu zaznamenali, vôbec nevyčerpáva bohatý obsah srbského Istorického časopisu. Možno tam ďalej nájsť mnohé príspevky z byzantológie, diplomatiky, numizmatiky, z dejín umenia a hmotnej kultúry, články literárne, vedecké, ba aj články z antickej problematiky a pod. Celá náplň časopisu svedčí o čulom ruchu na poli srbskej historickej vedy, hoci poskytuje iba čiastočný pohľad na výsledky povojnovej srbskej historiografie. Treba si uvedomiť, že okrem tohto časopisu vychádza

v Srbsku napríklad ešte vedecko-populárny Istoriski glasnik, orgán Historického spolku Ludovej republiky srbskej, ďalej Letopis Matice srpske, Vojnoistoricky glasnik; Byzantologický ústav Srbskej akadémie vied vydáva Zbornik radova, filozofická fakulta v Belehrade uverejňuje svoj Godišnjak. K tomu treba pripočítať ešte početné práce monografické, ktoré vyšli samostatne. Keď si uvedomíme, že sa podobná živá činnosť v oblasti historického bádania prejavuje aj v ostatných sväzových republikách, musíme s úprimným obdivom pozorovať nebývalý úspešný rozvoj juhoslovanskej historiografie.

J. Kabrda